

คูหาภิรมย์

พระพุทธไสยาสน์ วัดคูหาภิรมย์

จังหวัดยะลา

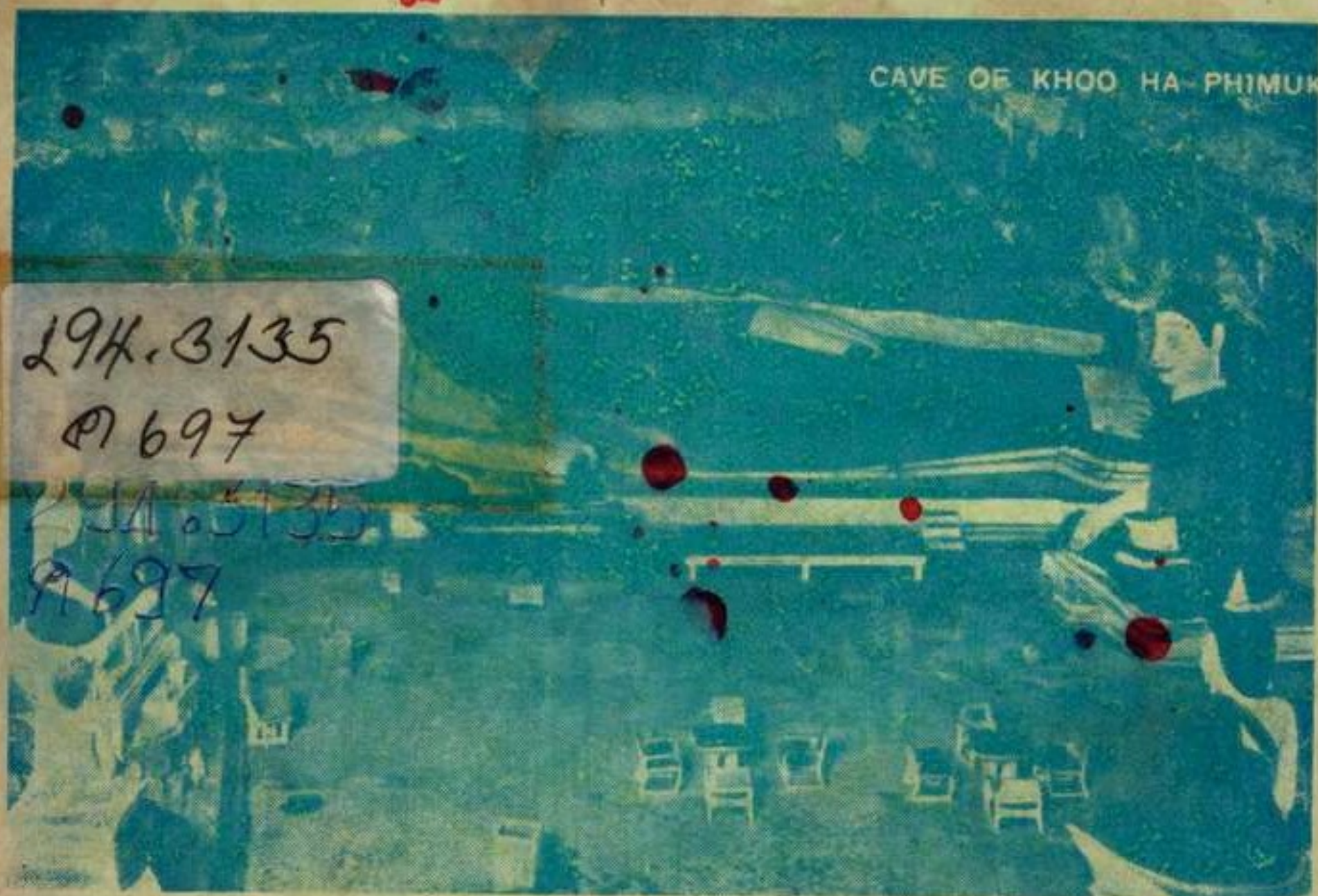
CAVE OF KHOO HA-PHIMUK

294.3135

๑697

294.3135

๑697

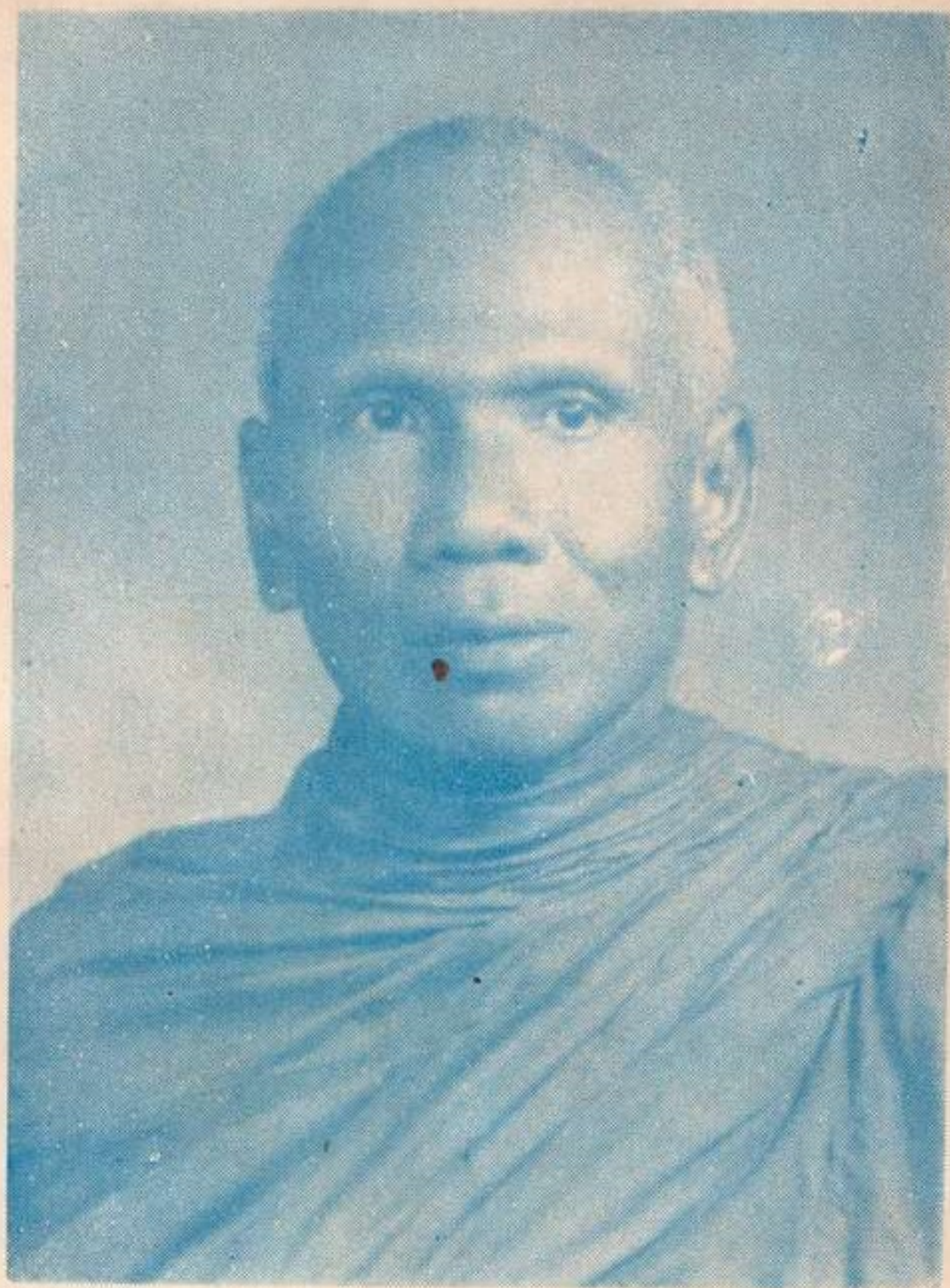
เลขที่ ๑๑

เลขที่ 294.3135
๑๖๙๙

เลขทะเบียน B27C 2832

พระพุทฺธไศยารักษ์

คณะกรรมกาสรังฆ

วัดคูหาภิมุข

จังหวัดยะลา

Phra Bhuddasaiyarugsa

KUHABHIMOOK TEMPLE, YALA.

สารบัญ

หน้า

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๒	1
จดหมายจากหลวงอรรถกัลยาณวินิจ	7
บันทึกของหลวงอรรถกัลยาณวินิจ	9
ประวัติวัดคูหาภิมุข จังหวัดยะลา	13
ตอนชนชาติดั้งเดิมของมะลายู	16
ตอนบรรพบุรุษของชนชาติมะลายู	18
ตอนสมัยศรีวิชัยเรืองอำนาจ	24
ตอนสร้างพระพุทธไสยาสน์ในถ้ำแจ้ง	26
เหตุที่แยกจังหวัดยะลาออกจากจังหวัดปัตตานี	44
สมัยสร้างวัดคูหาภิมุข จังหวัดยะลา	50
เจ้าอาวาสวัดคูหาภิมุข จังหวัดยะลา	56
บันทึกสิ่งก่อสร้างวัดคูหาภิมุข จังหวัดยะลา	65
คณะกรรมการจัดการซ่อมถนนลงหินลูกรัง	83
รายชื่อผู้อนุโมทนาบริจาคซ่อมถนน	84

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๒

ด้วยได้รับหนังสือลงวันที่ ๒๘ มกราคม ๒๔๙๖ ของ
พระครูพุทธไคยารักษ์ เจ้าอาวาสวัดคูหาภิมุข ตำบลหน้าถ้ำ
อำเภอเมืองยะลา จังหวัดยะลา ขอให้แก้ไข หนังสือประวัติ
วัดคูหาภิมุข ซึ่งข้าพเจ้าได้เรียบเรียงพิมพ์แจกในงานฉลอง
สะพานคอนกรีตและบันไดในวัดนี้ เมื่อ ๒๗ พฤษภาคม ๒๔๙๐
นับถึงบัดนี้เป็นเวลา ๑๖ ปี หนังสือเรื่องนี้ได้รับการต้อนรับจาก
ท่านผู้สนใจในทางประวัติศาสตร์ ตำนาน และพงศาวดาร เป็นอัน
มาก ดังปรากฏตาหนังสือของผู้ว่าราชการจังหวัดยะลาในสมัยนั้น
พร้อมด้วยคำบันทึกของท่าน พอเป็นพยานแห่งความพอใจ ซึ่ง
ในการพิมพ์คราวนี้ได้ดำเนินการมาให้ท่านผู้อ่านได้พิจารณาอีก
เมื่อกล่าวถึงประวัติศาสตร์ ตำนาน หรือพงศาวดาร
ก็คือ ตำราซึ่งได้ประมวลขึ้นด้วยการนำเอา ความจริง มาพูดบ้าง

การสนธิฐานทัมเหตุผล มาพูดบ้าง เพื่อให้โลกยอมรับรู้
 หมายความว่าประวัติศาสตร์กิต ตำนานกิต พงศาวดารกิต ผู้
 แต่งได้นำมาบันทึกไว้เมื่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ผ่านไปได้ นับเป็นอา
 ร้อยปี หรือหลาย ๆ ร้อยปี ข้อเท็จจริงบางอย่างไม่อาจจะพิสูจน์
 ได้ว่า ความเป็นจริงหรือเรื่องจริงเป็นมาอย่างไร

ดังตัวอย่างเช่นเรื่อง ลายสือไทย ขอพอรุนราม
 กำแหงมหาราช กล่าวกันว่าทรงคิดแบบหนังสือไทยขึ้น
 และแบบลายสือไทยนั้นได้ถือกันมา ตามศิลาจารึกว่าพ่อ
 รุนรามกำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์ขึ้น แต่ภายหลังมัก
 โบราณคดีกล่าวว่าได้พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ว่า
 พระเจ้าเม็งรายมหาราชซึ่งครอบครองนครพังค์ ก็ได้ทำ
 ศิลาจารึกไว้อีกเหมือนกัน ถ้าจะสังเกตให้ดีแล้ว แบบ
 ลายสือไทยของพระเจ้าเม็งรายละม้ายคล้ายกับหนังสือ
 ไทยที่ใช้กันอยู่ในบัดนี้ ซึ่งผิดกับลายสือไทยของพ่อ
 รุนรามกำแหงมหาราช เพราะใกล้เคียงกับหนังสือ
 ขอมมากกว่า จึงไม่มีทางที่จะรู้ได้ว่าการเขียนหนังสือ
 ไทยบัดนี้ว่าแบบของใคร และยังไปกล่าวว่า หลักฐาน
 มีผู้พบเงินโบราณสมัยเชียงแสน ซึ่งนับว่าก่อนสมัย
 มหาราชทั้งสองนี้ เงินนั้นทำเป็นรูปเรือโกดณและมีลาย
 สือไทยเขียนไว้ว่า “แสน” คำว่า แสน มีรูปร่างเหมือน

หนังสือไทยในบัดนี้ เป็นอันแสดงว่าตัวหนังสือแบบ
ลายสือไทย คงจะมีมานาน แต่เมื่อนักประวัติศาสตร์
ได้พบลายสือไทยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ก็ทักทัก
เอาว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราชสร้างขึ้น ยิ่งกว่านับว่า
หลวงดอกขาวอเมริกันเคยอยู่ในภาคเหนือมานาน เดิน
ทางไปเมืองจีนด้วยเท้าทำรายงานไว้ว่า แผ่นดินผืนใหญ่
ของไทยคงเดิม ก็มีหนังสือ ลายสือไทย ใช้กันอยู่ เมื่อ
เป็นเช่นนั้นก็น่าจะคิดว่า ลายสือไทย มีมาช้านาน อย่าง
น้อยต้องพร้อม ๆ กับหนังสือแบบดอกลีของจีนเป็นแน่

ดังนี้แล จึงกล่าวว่ ประวัติศาสตร์ ดำเนินหรือ
พงศาวดาร คือการประมวลความจริงและความสันนิษฐานที่โลก
ยอมรับรู้ ซึ่งจะพิสูจน์กันให้จริงจงบ้างไรก็เป็นการยาก เพราะ
ความเป็นมาในสมัยก่อนยากที่จะค้นคว้าหาหลักฐาน ต้องใช้
ความสังเกตสันนิษฐาน ก็อาจจะมีผิดหรือถูกเป็นธรรมดา

การเรียบเรียงประวัติคหากลิมข ก็ต้องอยู่ในอำนาจ
แห่งเหตุดังกล่าวมา คือ พูดยตามความจริงบ้าง ความสันนิษฐาน
บ้าง จึงขอให้ท่านผู้อ่านได้โปรดวิจารณ์ โดยแบบคำก็จะได้รับ
ประโยชน์ตามสมควร หากได้หลักฐานอันใดที่จะประดับปัญญา
ถ้าได้โปรดแจ้งให้ทราบเพื่อแก้ไขในการพิมพ์ต่อไป จะเป็นพระ

คุณยิ่ง

ถ้าหากผู้ใดเคยเห็นวัดคูหาภิมุขเมื่อสมัย ๒๐ ปีมาแล้ว
 และได้กลับมาเห็นสภาพของวัดที่เป็นอยู่บัดนี้ จะรู้สึกประหลาด
 ใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะสมัย ๒๐ ปีมาแล้ว สภาพของวัดนรกร่าง
 ครนมาบัดนี้ ได้มีถนนหนทางชนิดถาวรระดมกวแกการคมนาคม
 เสนาสนะกุฏิวิหารก็ได้มีชนพอดสมควร เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์สาม-
 เณร สถานที่บนภูเขาเป็นที่พักพระพุทธรูปได้ย้าย
 ก็ได้มีการก่อสร้างปรับปรุงให้เป็นสถานที่ควรแก่ปูชนียสถาน กิจ
 การทางนสาเรจชนกาศัยดวยความเพียรพยายาม ของพระครูพุทธ-
 ไศยารักษ์ผู้เป็นเจ้าของวัด ก่อสร้างจนแทบทั้งหมด ถ้าจะกำหนด
 จำนวนเงินในสมัยนั้นเป็นจำนวนหลายแสนบาท ก็ด้วยความ
 สามารถของเจ้าอาวาส ฉะนั้น ความเป็นหัวหน้าหมู่ในหมู่หนึ่ง ๆ
 ทางการคณะสงฆ์จึงพึงถึง คน เป็นการสำคัญ เพราะคนที่สำ-
 มารดแล้วตามปรกติเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นใหญ่ คนผู้เช่น
 นยอมม้งานเป็นอาภรณ์ คือขยายกิจการที่เป็นกรณียกให้กว้าง
 ขวางชนโดยไม่ยับยั้ง อันเป็นทางที่จะให้เป็นอากรเกิดมาแห่ง
 โภคทรัพย์ ยิ่งในทางศาสนาถ้ามีผู้ทำงานจริง ๆ ก็เป็นที่เลื่อม
 ใสของผู้ปวารณาบุญ ที่จะเป็นทุนในการก่อสร้างอย่างไม่มีที่
 ดิ้นสุด เพราะฉะนั้น คน งาน เงิน จึงสัมพันธ์เนื่องกันอย่าง
 แยกกันออกมิได้

ทางการคณะสงฆ์จังหวัดยะลา ได้มีพระครูพุทธ-

ไศยารักษ์เป็นสาธุการจนการจังหวัด และได้จัดคนให้เจริญก้าวหน้า
 หน้ามาโดยลำดับ นับว่าเป็นโชคดีของคนะดังจังหวัดนั้นตลอด
 ถึงประชาชนชาวจังหวัดยะลาด้วย เพราะได้มีสถานที่พอจะอด
 แหกผู้มาสู่จังหวัดนี้ ไม่แพ้จังหวัดอื่น ๆ อนึ่งที่หาชนในสมัย
 พระครูพุทธไศยารักษ์นั้นมีมากมายหลายอย่าง ดังปรากฏตาม
 รายการถาวรวัตถุในลำดับเจ้าอาวาสวัดนั้นแล้ว ผู้ปรารถนาจะ
 ทราบฟังตรวจดูรายการเกิดก็จะเกิดความเชื่อความเลื่อมใส อัน
 จะเป็นกำลังใจให้เลี้ยลละทรพย์สำหรับที่จะสร้างถาวรวัตถุไว้ในวัด
 นี้ต่อไป จะได้ไม่ท้อใจในการนี้ไปว่าทรพย์ของตนจะเป็นหมัน
 หรือหาประโยชน์มิได้ เพื่อจะได้ช่วยกันตั้งเสริมสนับสนุนกิจการ
 เป็นการเชิดชูบุญบารมีสถานในจังหวัดนี้ ให้เจริญถาวรตลอดไปจนถึง
 สมัยลูกหลานของเราสืบไป

ข้าพเจ้าขออำนาจคุณพระศรีรัตนไตรย อันเป็นนิวัติ
 ดียบุญเขต พร้อมด้วยกุศลเจตนาที่ท่านทั้งหลายได้เลี้ยลละกำลัง
 กาย กำลังความคิด และกำลังทรพย์ พร้อมกันสถาปนาบุญบารมี
 วัตถุสำคัญะของจังหวัดนี้ จงมาเป็นปฏิพาหโนบายทางกันดรรพ
 อุบัติวันตราาย แม้จะปรารถนาสิ่งใดที่ปราศจากโทษแล้วขอจง
 ดำเนินทุกประการ สิ่งใดที่เป็นโทษขอให้ไกลจากสันดานตั้งร้อย
 โยชน์พันทวี มีความสุขกายสบายจิต มีกำลังกายกำลังความ
 คึก ที่จะประกอบกิจการงาน ให้เป็นไป โดยชอบธรรม ทุกประการ

และจงประดิษฐ์สถิตสถานในจักรพิชพรชัย ๕ ประการ คือ อายุ
วรรณะ สุขะ พละ ทุกทิพารাত্রีกาล เทอญ

[ลงนาม] พระญาณโมลี

วัดตานีนรสโมสร

๑๖ กุมภาพันธ์ ๕๖

ศาลากลางจังหวัดยะลา

๑๒ มกราคม ๒๔๓๕

เรื่อง ส่งต้นร่างประวัติหน้าถ้ำ
นมัสการ เจ้าคณะจังหวัดปัตตานี

ต้นร่าง ประวัติวัดหน้าถ้ำและ
พระพุทธรูปไสยาสน์ ที่เจ้าคุณส่งไปให้
กระผมอ่านดูนั้น กระผมได้อ่านดู
แล้ว รู้สึกว่าเจ้าคุณเรียบเรียงและ
สันนิษฐานมีเหตุผลดีมาก นับว่า
เจ้าคุณได้นำความสำเร็จในทางประ-
วัติศาสตร์แห่งพระพุทธศาสนา และ

ของจังหวัดยะลาเป็นอย่างดีชนหนึ่ง
ซึ่งเป็นเครื่องประดับสติปัญญา และ
เป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจในทาง
เป็นอันมาก กระผมขอชมเชยด้วย
ความจริงใจ

พร้อมกับหนังสือนี้ กระผมได้
เขียน บันทึกประกอบเรื่องประวัติ
วัดหน้าถ้ำ และพระพุทธไสยาสน์
ส่งมาถวายด้วย เพื่อสนับสนุนให้
เด่นขึ้น

นมัสการมาด้วยความเคารพ

อรรถกถาญาณวินิจ

(หลวงอรรถกถาญาณวินิจ)

ข้าหลวงประจำจังหวัดยะลา

บันทึกหลวงอรรณกัลยาณวินิจ

เรื่องประวัติวัดหน้าถ้ำ ซึ่งมีพระพุทธไสยาสน์ประดิษฐานอยู่ในจังหวัดยะลา ตามที่ท่านเจ้าคณะจังหวัดปัตตานีได้เรียบเรียงขึ้นนั้น ต้องนับว่าเป็นคุณงามความดีชิ้นหนึ่งของท่านเจ้าคณะจังหวัด ที่ได้พยายามค้นคว้าหาเหตุผลและหลักฐานในทางประวัติศาสตร์รวบรวมขึ้น และในฐานะข้าพเจ้าเป็นข้าหลวงประจำจังหวัด จะเห็นแต่ถึงความยินดีและขอบคุณท่านเสียมิได้ เพราะนอกจากเป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นการนำมาซึ่งความสำคัญ ที่จะส่งเสริมเกียรติคุณของจังหวัดยะลาที่ได้มีปูชนียสถานอันงดงามด้วย

การเขียนประวัติวัดหน้าถ้ำ ข้าพเจ้าเห็นใจท่านผู้เขียนว่าไม่ใช่ของง่ายนัก เราอาจจะทราบได้ว่าประวัติศาสตร์ของชาติต่าง ๆ เป็นมาอย่างไรโดยปรากฏหลักฐานในทางโบราณ

คติอยู่ชัด ๆ ตรง ๆ เราก็คงควาหาบางอย่างได้ แต่โดยเฉพาะ
ประวัติของพระพุทธไสยาสน์ และวัดหน้าถ้ำในจังหวัดยะลานั้นไม่
เป็นการง่ายนักที่จะค้นควาหาเรื่องหรือหลักฐานมาอ้างอิงได้ นอก
จากจะใช้ความสันนิษฐานอันมีเหตุผลที่เด่นจริง ๆ จึงจะทำให้
ท่านผู้อ่านหรือผู้อากรูเชื่อถือได้ เพราะฉะนั้น ถ้าไม่มันเหมาะ
และไม่แน่ใจแล้วอาจพลาดความจริงได้ ชักตัวอย่างที่ท่าน
ผู้เขียนได้เขียนไว้ว่า:

การสร้างพระพุทธไสยาสน์องค์นี้ ตาม
ความเข้าใจของท่านว่า บรรดาเจ้าเมืองเหล่านี้ คือ
ปัตตานี ปาหัง กถันตัน ตรังกานุ และไทรบุรี [เมื่อ
ครั้ง & เมืองหลังยังเป็นของประเทศสยาม] คงได้รับ
หนังสือเกณฑ์จากเจ้าเมืองศรีวิชัย และคงได้พาไพร่พล
และวัตถุสิ่งของไปช่วยเหลือที่เมืองนครศรีธรรมราช แล้ว
เวลาจากจบจากการก่อสร้างพระบรมธาตุต่างพวกก็คงแยก
ย้ายพากันกลับบ้านเมืองของตน ๆ จึงสันนิษฐานว่า
พวกเจ้าเมืองกถันตัน ปาหัง หรือตรังกานุ เมืองใด
เมืองหนึ่ง คงเดินทางกลับบ้านเมืองผ่านมาทางนี้ [วัด
หน้าถ้ำ] เมื่อได้มาอาศัยในตำบลหน้าถ้ำ ได้เห็นถ้ำ
เป็นที่ระโหฐานและกว้างขวาง ก็เกิดความคิดรวมกันที่
จะสร้างถาวรวัตถุไว้ หรือมีฉนวนกั้นมาพบ

บรรพชิตฝ่ายมหายานอันอยู่ในถ้ำก่อน ตัวได้เคยช่วย
 เหลือทำการสร้างพระบรมธาตุแล้ว เมื่อเห็นพวกบรรพ
 ชิตอาศัยอยู่ ก็เลยช่วยกันสร้างเอาไว้ เพราะในสมัยนั้น
 ปรากฏว่า พุทธศาสนาทิพยมหายานแพร่หลายในแคว้นมะ
 ลายุมากดังนี้

ตามความสันนิษฐานของท่านผู้เขียนที่กล่าวมาข้างต้น
 นั้น ถ้าท่านผู้ใดรู้จักถนนหนทางของเมืองต่าง ๆ ในภาคใต้
 ตลอดจนได้รู้จักวัดหน้าถ้ำ และได้เคยไปนมัสการพระพุทธไ
 ยาศน์วัดหน้าถ้ำแล้ว จะเกิดความเลื่อมใสและศรัทธาว่า ความ
 สันนิษฐานของท่านผู้เขียนมีเหตุผลมาก ยิ่งกว่านั้น มีความจริง
 ที่น่าสันนิษฐานอีกข้อหนึ่ง ที่ปรากฏว่า แม่น้ำปัตตานีตั้งอยู่
 ทางทิศตะวันออกของวัดหน้าถ้ำ ซึ่งห่างจากวัดหน้าถ้ำเป็นระยะ
 เพียง ๒-๓ กิโลเมตร และการไปมาในครั้งกระนั้นก็ต้องอาศัย
 เรือเป็นพาหนะ และแน่ใจว่าในแม่น้ำปัตตานีสมัยโน้นจะต้อง
 ใช้พาหนะเรือก้นมากกว่าสมัยนี้ เพราะบนบกเป็นป่าดงพงทึบ
 ไม่น่าเดินนัก เมื่อตรงวัดหน้าถ้ำมีเขาทั้งดงมา ก็คงพากันมา
 พักผ่อนหย่อนอารมณ์ และเจ้าเมืองในครั้งโบราณจะเฝ้ามิตตั้ง
 ไรด้วยแรงไพรบ้านพลเมืองก็ไม่ใช่ของยากเลย ซึ่งผิดกันกับ
 สมัยปัจจุบัน อันทำไม่ได้ และไม่ควรทำ

สรุปความว่า ประวัติของพระพุทธไสยาสน์ในวัด

หน้าตา และประวัติหน้าตาของท่านเจ้าคุณได้เรียบเรียงขึ้นหน้า
ซึ่งความดงามชนหนึ่ง อันพุทธมามกชนทั้งหลายผู้สนใจในทาง
ประวัติศาสตร์ได้สำเภาความปรารถนาแล้ว จึงขอเชิญช่วยกันทะนุ
บำรุงรักษาไว้ซึ่งปูชนียสถานนี้ให้ดงามสืบไปชั่วกาลนาน

อรรถกถาณวินิจ

วันที่ ๓๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

รับรองว่าถูกต้องตาม

พระญาณโมลี

๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๖

ประวัติ

วัดคูหาภิมุข จังหวัดยะลา

บทน ข้าพเจ้าจักได้บรรยายถึงประวัติวัดคูหาภิมุข
อันตั้งอยู่ที่ตำบลหน้าถ้ำ อำเภอเมืองยะลา จังหวัดยะลา เป็นวัด
ที่มีพุทธปฏิมาที่น่าสนใจ ซึ่งสร้างมาแต่สมัยโบราณกาล ดังที่
พิสูจน์ให้ทราบได้ เพราะมีโบราณวัตถุ เช่น พระพุทธรูปสำริด
อันประดิษฐานอยู่ในถ้ำแจ้ง เป็นพระนอนสร้างในสมัยศรีวิชัย
ชอนมเหล็กฐานตามลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระยาธรรมราชา
ภาพ ทูลแนะนำระยะทางเลี้ยวประพาสหัวเมืองมณฑลนครศรี
ธรรมราช ถวายสมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีความว่า
“ไปเที่ยวมณฑลปัตตานี เดือนมกราคมไปได้ตลอดทั้งมณฑล
มี พระนอนของโบราณครั้งศรีวิชัยอยู่ที่เมืองยะลา ไปไม่ห่าง
จากสถานีรถไฟนัก” ดังนี้ มีรูปภาพน้ำมันปิดทองล่องชาดอยู่
ในถ้ำอีกถ้ำหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากถ้ำแจ้งนัก เป็นภาพศิลปะ

พระกรุณาโปรดเกล้าให้จารึก ป.ป.ร. ไว้ที่ปากถ้ำมืดเป็นพระราช
อนุสาวรีย์ว่าไตรรงค์เสด็จมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธไสยาสน์
อันประดิษฐานอยู่ท่ามกลาง เป็นที่นิยมเคารพสักการะของราษฎร
ทั้งจังหวัดใกล้เคียงและจังหวัดห่างไกล ทุก ๆ ปีต่างพากันหลั่งไหล
และญาติมิตร มาทำสักการะบูชาและบวชเป็นภิกษุสามเณรและนาง
ชี คราวละมาก ๆ คำนวณดูแล้วปีหนึ่งไม่น้อยกว่า ๕๐๐ คน

อนึ่ง ตามบริเวณวัดนี่ยังมีรมณียสถานที่น่าเที่ยวเตร่
เพื่อหาความสนุกเบิกบานใจ อันเป็นที่เกิดชนโดยธรรมชาติ
มิได้มีการดัดแปลงแก้ไขแต่อย่างใด เช่น ถ้ำมืดอันอยู่ตอนหลัง
เขาเป็นต้น ภายในมีทางคดเคี้ยวทะลุปรุโปร่งงดงามมาก และ
ลึกเข้าไปไม่สิ้นสุด นับว่าทะลุติดต่อไปได้ถึงถ้ำแจ้ง ภายในถ้ำ
ร่มรื่นและงดงามเหลือ ถัดมาเป็นทิวทัศน์ภาพควรดูควรชมที่งดงาม
เพราะฉะนั้น จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่ชาวไทยเราผู้นับถือพุทธ-
ศาสนาจะพึงทราบประวัติของวัดนี้ไว้ เป็นเครื่องประดับความรู้
ประวัติศาสตร์ของชาติ

จริงอยู่ ในภาคใต้เรา นับตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงมา
ปูชนียสถานอันเป็นที่นิยมของมหาชน ในด้านพุทธศาสนาก็มีอยู่ ๓
แห่ง คือ พระมหาธาตุ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีแห่ง
หนึ่ง พระมหาธาตุแห่งนรปักษณะคีตปยังคงเป็นของสมัยศรีวิ
ชัยไม่ได้เปลี่ยนแปลงอะไรเลย พระมหาธาตุ อำเภอเมือง จัง

หอรัตนครศรีธรรมราช แห่งหนึ่ง พระมหาธาตุแห่งนั้นได้เปลี่ยน
 แปลงจากศิลปของศรีวิชัยเป็นรูปลักษณะศิลปลังกาไปแล้ว พระ
 พุทธได้ย้ายสถูปวัดกุหาภิมุข อำเภอเมือง จังหวัดยะลา แห่งหนึ่ง
 รวมเป็นสามแห่งด้วยกัน ซึ่งเป็นของที่สร้างมาในสมัยศรีวิชัยทั้ง
 นั้น โดยเฉพาะประวัติพระพุทธไสยาสน์นั้น ข้าพเจ้าจะได้นำมา
 บรรยายเท่าที่ตามารถจะค้นความมาบรรยายได้ ซึ่งถึงแม้จะมีขอ
 ขาดตกบกพร่องบ้าง ก็ยังเป็นช่องทางให้ผู้สนใจในชั้นหลัง ๆ นำ
 ศึกษาค้นคว้า แล้วช่วยกันแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น หวังว่าท่านผู้
 อ่านทั้งหลาย คงจะให้อภัย ในความ บกพร่อง โดยประการ ทั้งปวง
 ซึ่งถ้าได้กรุณาทักท้วงให้มีการแก้ไขข้อบกพร่องแล้วจะเป็นพระคุณ
 ยิ่ง ฉะนั้น ก่อนที่จะบรรยายถึงประวัติของวัดนี้ จักขอกล่าว
 ถึงชนชาติมลายูมีจำนวนประมาณ ๓,๕๐๐,๐๐๐ คน ซึ่งอาศัยอยู่
 ในพื้นแผ่นดินมลายูประมาณ ๓๓๖,๕๓๐ ตารางกิโลเมตรเสียก่อน
 ว่ามีถิ่นเดิมพันธุสืบเนื่องกันมาอย่างไร อันเป็นปัจจัยที่จะให้
 ตีบ่อนุสันธิเรื่องประวัติของวัดกุหาภิมุขเป็นลำดับไป

ชนชาติดั้งเดิม

ที่อาศัยอยู่ในแหลมมะลายูสมัยโบราณ

ตามประวัติคำศัพท์กล่าวว่า อันแหลมมะลายูที่ตั้งอยู่

ทางทิศใต้ ติดต่อกับชายอาณาเขตของประเทศไทยเรานั้น เดิม
 เป็นที่อยู่ของชาวป่าดำหลังห่างไกลจากความเจริญ ชนพวกนั้น^{๕๕}
 ลักษณะรูปร่างเป็นคนผิวดำดำเตย ผมหยักสั้น มีริมฝีปาก
 หนา ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง การหากินก็เที่ยววิ่งไล่ตัวป่าและ
 แผลงหาผลไม้ เนื้อของมัน มากินเป็นอาหาร ที่อยู่อาศัยทำเป็น
 เพิงอย่างหยาบ ๆ ง่าย ๆ ไม่มีพน เมื่อใดมีอาหารบริบูรณ์ก็
 รวมกันอยู่ เมื่อมันอยเซากแยกย้ายยกพวกกันไปหากินอยู่ในที่อื่น
 ต่อไป ความเป็นอยู่คล้าย ๆ พวกเงาะป่าในสมัยนี้ ชนเดิมที่
 เดียวอาศัยอยู่ตามริมฝั่งทะเลอันเป็นที่อุดมสมบูรณ์ แล้วรวบรวม
 รวมกันเข้าเป็นชนชาติหนึ่งเรียกว่า นิกริโต เดิมทีคนพวกนั้นที่จะ
 ยกมาอยู่ในแหลมมะลายูนั้นมาจากคนชาวป่า ในทวีปอัฟริกาพวก
 ไตพวกหนึ่ง ซึ่งเนื่องจากถูกพวกที่มีอำนาจเก่งกาจกว่ารุกราน
 ขับไล่ จนทนอยู่มิได้ จึงได้ต่อเรือหรือแพหนีข้ามมหาสมุทรอิน-
 เดียมา เมื่อมาถึงหมู่เกาะมะลายูก็เลยยึดเป็นที่อยู่อาศัย เพราะ
 เมื่อจะเทียบสภาพ ความเป็นอยู่ของชนพวกนี้ ก็เหมือนกัน กับคนป่า
 จำพวกหนึ่งในทวีปอัฟริกา เรียกชื่อว่าชาติ นิโกร

ตามหนังสือ ประวัติศาสตร์มลายูของราช
 บรูษแวนะ มะโรหะบุตร กล่าวไว้ว่า “เจ้าของถิ่นเดิมนี้ได้
 แก่ชนชาติชาวป่า ๒ จำพวก คือ ชาติสะมังพวก
 หนึ่ง กับชาติสาไกอีกพวกหนึ่ง ในบัดนี้ชน ๒

จำพวกนมอยู่บ้างเป็นจำนวนน้อย ตามตอนกลางของ
แหลมมะลายู”

เมื่อข้าพเจ้าเดินทางไปอำเภอเบตง อันเป็นอำเภอ
ชายเขตแดนของจังหวัดยะลาติดต่อกับกิ่งอำเภอโกระ ของรัฐเประ
ในสหพันธรัฐมะลายู ก็ได้พบชนบ่าจำพวกนี้พาพวกกันออกมา
โดยนำของบ่าและสัตว์ป่ามาแลกเปลี่ยนสิ่งของ สอบถามผู้ที่เคย
ทำการติดต่อกับชนบ่าพวกนี้ ได้ความว่าอยู่ในป่าดงและไม่เป็น
หลักแหล่ง ชาวบ้านแถบนั้นเรียกว่า พวกเงาะ การแต่งกาย
ผู้ชายนุ่งผ้าเตี่ยวพอบ้องกันอวัยวะควรระอา ย ล้วนผู้หญิงนุ่งผ้า
โสร่งแถมมีหางสัตว์และรากไม้อยู่บนนอก ข้อมือและคอสวมกระ
ตุกสัตว์ ตอนบนปลดอยเปลือยไม่มีเสื้อใต้หรือผ้าห่ม มีผู้เล่าให้
ฟังว่าคนจำพวกนี้เมื่อใดติดต่อกับชาวบ้านบ่อย ๆ เขา ค่อยมีความ
ฉลาดเฉลียวขึ้น จนถึงกับบางคนออกมารับจ้างทำงานตามชาวบ้าน
และรับจ้างทำถนนหนทางก็มี นาน ๆ เขาก็รู้จักแต่งกายแบบล้ากด
ก็มี แต่ความจำวนน้อย ผู้ที่เฉลียวฉลาดอย่างนี้ส่วนมากยังชอบ
อยู่ตามป่าเถื่อน

บรรพบุรุษของชนชาติมะลายู

อันชนชาติ นิกริโต เจ้าของถิ่นเดิมนี้มันได้กล่าวแล้ว

ว่าเป็นพวกที่ล่าหลังห่างไกลจากความเจริญ สัญชาติญาณที่ชอบ
เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนโดยวิธีแก้ไขให้ชนไม่ได้ หรือมี
จำนวนน้อยที่สุด แม้เวลาที่ล่วงมาเป็นจำนวนหลายพันปีก็ไม่มี
สภาพดีขึ้นได้ ฉะนั้น ในกาลต่อมา มีชนชาติอีกจำพวกหนึ่ง
ชื่อว่า ออสโตรเนียเซียน อพยพกันมาจากทิศตะวันออกเฉียงใต้
ของประเทศจีน เข้ามายังภูมิภาคในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายหลัง
ถูกชนอีกชาติหนึ่งชื่อว่า มอญแบมร ยกพวกกันมาจากทิศตะวัน
ออกของประเทศจีนเหมือนกัน ในขั้นต้นคนพวกนี้คิดจะหาที่ทำ
มาหากินในตอนกลางสุวรรณภูมิ แต่เมื่อมาเห็นพวก ละว้า ซึ่ง
มีอำนาจมากกว่าเป็นเจ้าของอยู่แล้วก็ยกพวกพากันเดินเรื่อย ๆ ไป
เผชิญมาพบพวกออสโตรเนียเซียน ซึ่งอาศัยทะเลสาบอันใหญ่
อุดมสมบูรณ์ด้วยผักปลาอาหาร เห็นว่าพวกตนมีกำลังมากกว่า
ก็เข้าทำการรุกราน ขับไล่ พวกออสโตรเนียเซียน ที่มีกำลังน้อยกว่า
ก็เป็นธรรมดาอยู่เอง พวกที่มีกำลังน้อยต้องพากันถอยหนีไปอยู่
ในแดนอื่น ที่พากันลงเรือและแพข้ามทะเลไปอยู่ตามเกาะต่าง ๆ
บ้าง บางพวกมาถึงแหลมมะลายูบ้าง ก็ยังเหลืออยู่ในแหลม
อินโดจีนก็ต้องร่นไปอยู่ทางฝั่งทะเลตะวันออก คือ แถบญวนได้
เดี๋ยวนี้ พวกที่มาถึงแหลมมะลายูก็เข้าทำการรุกรานพวกนิกริโต
เจ้าของถิ่น ให้ถอยร่นเข้าไปอยู่ในตอนกลางของแหลม แล้วพา
กันตั้งภูมิลำเนาอาศัยอยู่ตามหมู่เกาะและริมฝั่งทะเล นาน ๆ เข้า

เคยกลายเป็นบรรพบุรุษของชนชาติมะลายูในสมัยนั้น

เรื่องบรรพบุรุษของชนชาติมะลายู ตามหนังสือ

“สยามกับสุวรรณภูมิ” ของหลวงวิจิตรวาทการกล่าวว่า

“ชนพวกนี้ทั้งพวก เป็นชาวเกาะต่าง ๆ ในมหาสมุทรแปซิฟิก และเป็นชาติที่เดินเรือเก่งมาก่อนชาติใด ๆ ในโลก พวกนี้ประกอบอาชีพอย่างโจรสลัด เล่นเรือไปตามเกาะและดินแดนต่าง ๆ ทางเอเชีย พบที่เกาะที่ไหนก็เข้าตั้งอยู่ในที่นั้น มาพบเกาะญี่ปุ่นเข้าก่อน ก็เข้าตั้งอยู่ที่เกาะญี่ปุ่น บางพวกที่เลยมาพบฝั่งทะเลที่เป็นเขตญวนได้ ก็เข้าตั้งอยู่ พวกที่เลยมาอีกมาพบดินแดนเป็นแหลมและเกาะต่าง ๆ ซึ่งเวลานั้นเป็นแหลมมะลายูและเกาะชวา ก็เข้าตั้งอยู่อีก บางพวกเลยไปไกลเข้าเขตมหาสมุทรอินเดีย ถึงเกาะมาดาร์กาสกา ก็พากันเข้าไปตั้งอยู่ในที่นั้นก็มี ฉะนั้น ชนชาวมะลายูจึงได้เป็นบรรพบุรุษของชาติต่าง ๆ หลายชาติ เช่น ฟิลิปปิน ชวา มะลายู ญวนได้” ดังนี้

“ทางแหลมมะลายูซึ่งเป็นชายอาณาเขตของประเทศไทย เมื่อพวกมะลายูขึ้นมาก็ได้พบคน ๒

จำพวก เป็นเจ้าของถิ่นเดิม คน ๒ จำพวกนี้คือพวก
 สะมัง และพวก ส่าไก แต่พวกมะล่ายมีความเข้มแข็ง
 กว่า ก็แย่งที่ดินของพวกสะมังและพวกส่าไกไปได้
 เจ้าของถิ่นเดิม ๒ พวกนี้ก็สูญหายไปทุกที มาถึงเวลา
 นมเหลออ้อยบางก็เป็นจำนวนน้อยมาก” ดังนี้

แต่ตามหนังสือ “ประวัติศาสตร์มะล่าย” ของ
 ราชบุรุษแฉะ มะโรหบุตร ว่า ชชาติมะล่ายเป็นชาติประดัมชาติ
 หนึ่ง แต่หาต้นเนื่องมาจากชาติชาวป่าทั้ง ๒ จำพวกไม่ แล้ว
 แลดูความสันนิษฐานให้เหตุผลว่า ได้เปรียบเทียบดูชนชาติมะ-
 ล่ายกับชาติสะมังและส่าไก เห็นว่าผิดกันมากทั้งรูปร่างนิสัยใจคอ
 ตลอดจนขนบธรรมเนียมต่าง ๆ แต่มีความเห็นว่าคล้ายกับชนชาติ
 ป่าอีกชาติหนึ่ง คือ ชาติ ชากุน อาศัยอยู่ตามริมฝั่งเหนือเกาะ
 ดุมาตรา เพราะแม่เคยวนชนชาตินกยงมอยุทเกาะดุมาตราและ
 แหดมมะล่าย ฉะนั้น จึงเข้าใจว่า ชนชาติมะล่ายนี้คงสืบเชื้อ
 สายมาจากชนชาติชากุนจำพวกนี้แน่ ดังนี้

เมื่อชนออสโตรเนเชียเนียน ได้พากันยึดเอาดินแดนผืน
 ใหญ่ในอำนาจแล้ว ก็ตั้งหน้าทำมาหากิน เช่น การเพาะปลูกพืช
 พันธุ์ การช่าง เป็นต้น การอยู่ก็เป็นที่เป็นทาง จนมีความ
 เจริญก้าวหน้ากว่าพวกเจ้าของถิ่นเดิม เมื่อพากันมาอยู่มาก ๆ

เขากตงเป็นเมืองชนในที่ต่าง ๆ และชนพวกนั้นใช้จะมีอยู่ในแหลม
มะลายูก็หาไม่ ในเกาะสุมาตราเกิดมีชาติมะลายูชนด้วยกัน ได้
ไปมาติดต่อกันในระหว่างแผ่นดินทั้ง ๒ เดิมช ในสมัยนั้นยังไม่มี
การนับถือศาสนา คงนับถือแต่ผีต่าง เทวดา เป็นต้น จนถึง
สมัยปัจจุบันนี้ ก็ยังมีการนับถือผีต่างและเทวดาติดสันดานของคน
มะลายู ยังไม่สูญหายไปทีเดียว

สมัยต่อมาราว พ.ศ. ๗๐๐-๘๐๐ ชนชาติฮินดูในประ-
เทศอินเดีย เป็นชนชาติแรกที่น่าอารยธรรมมาให้แก่ชนชาติมะลา-
ยู เพราะในสมัยนั้นชนชาติฮินดูเป็นชาติเจริญมาก่อนชาติใด ๆ
ในทวีปเอเชีย และชอบเป็นชาติที่ละทิ้งฐานของตนไปทำมาหากิน
ในที่อื่นไกล ๆ ฉะนั้น ในราว พ.ศ. นั้นเอง ชนชาติฮินดูได้พากัน
มาสู่หมู่เกาะมะลายู เช่น สุมาตราและเกาะชวา นำเอาลัทธิและ
ขนบธรรมเนียม ตลอดจนภาษาที่พูดบางคำ มาให้แก่ชนชาติมะลายู
ด้วย ถึงในเวลานั้นลัทธิขนบธรรมเนียมเหล่านั้นก็ยังมิเหลืออยู่เป็น
อันมากในมะลายู เช่น ขนบธรรมเนียมการไหว้เพื่อแสดงความเคารพ
การตั้งนามเจ้านายตลอดจนถึงพวกข้าราชการ การให้บำเหน็จ
รางวัลการแต่งงาน การทำชาวเหนียวเหลือองเวลาทำบุญ การ
ไว้ผมจุกของเด็ก ๆ กตางคิริษะ เหล่านี้ แม้คำพูดของชาวฮินดู
ก็ยังมิใช้ในภาษามะลายูอีกมาก เช่น

นรกา - นรกก, ปุชา - บุชา, โคลา - โหล,

นคร - เมือง, มนตรี - มนตร, ราช - พระเจ้าแผ่นดิน,
 อุตมา - อุดม, กาสุขะ - ช้าง, สุนิ - สะอาด, สิงา - ราชสัตว์
 บกต - ภักดี, นามา - ชอ, ฐา - ฐ, กุณจิ - กุญแจ,
 ฐา - ทุกข, เป็นต้น

เพราะฉะนั้น เมื่อตามปรกตที่เคยอยู่แล้ว ชนชาติ
 มะลายูเป็นชาติที่เชื่องอ้อมต่างและเทวดา ครนชนชาติฮินดูนำ
 คำสอนพราหมณ์อันเกี่ยวด้วยดทริย์ต่างนางไม้ และ เทวดาโดยมาก
 ก็ยอมประดำนกับดทริย์ของชนชาติมะลายูได้สนิทสนมเร็วมาก นอก
 จากนแลด้วยนาถทริการลวดมนต์และเล็กเป่ามาอีกด้วย หลักฐาน
 ที่จะแสดงว่า ชนชาติฮินดูนำคำสอนพราหมณ์มาสอนชนชาติมะลายู
 ก่อนนั้น ก็คือเทวดสถานของฝ่ายคำสอนพราหมณ์และเทวรูป มี
 รูปพระอิศวรนารายณ์เป็นต้น มีอยู่ทั่วไปในแหลมมะลายูและ
 ตามหมู่เกาะมะลายูโดยทั่ว ๆ ไป

ต่อมาเมื่อสมัยราว พ.ศ. ๘๐๐-๑๐๐๐ ชนชาติฮินดูมี
 ความสัมพันธ์กับชนชาติมะลายูมากเข้า ก็ได้นำลทธิพุทธศาสนา
 อย่างมหายานมาอีกคราวหนึ่ง หลักฐานเช่นพระเจดีย์และพุทธรูป
 รูปพระโพธิสัตว์ รูปพระพิมพ์ดินดิบ มีตามหมู่เกาะและตามถา
 หลายแห่ง นอกจากนยังมีผู้พบศิลาจารึก ซึ่งแสดงว่าเป็น
 ของล้าคณฝ่ายพุทธศาสนาตามต่าง ๆ เช่น ที่เกตา (ไทรบุรี)
 แผ่นหนึ่ง ที่บูกิตมรตายัมแผ่นหนึ่ง ที่ลันรังไปรแผ่นหนึ่ง มี

อักษรแดงจารึกไว้มือ พ.ศ. ๙๔๓ ๕๕ ทงذن

ตามหนังสือ “ประวัติศาสตร์มะลายู” ของราช-
บุรุษแฉะ มะโรหบุตร กล่าวว่า คำสอนที่ชาติฮินดูหรือพราหมณ์
นำมาสอนแก่ชนชาติมะลายูนั่น มีอยู่ ๒ คำสอน คือ คำสอน
พราหมณ์และพุทธคำสอน ฉะนั้น ในยุคนั้นหมู่เกาะและแหลม
มะลายูจึงแบ่งเป็น ๒ คำสอนด้วยกัน ในเวลานั้นยังมีหลักฐาน
ปรากฏอยู่ เช่น เทวสถานของฝ่ายคำสอนพราหมณ์ และวัดวา
อารามฝ่ายพุทธคำสอน มีอยู่ทั่วไปในแหลมและหมู่เกาะมะลายู

สมัยศรีวิชัยเรืองอำนาจ

ถึงสุวรรณภูมิ

เมื่อชนชาติมะลายู ได้มีอำนาจในดินแดนตามหมู่
เกาะและแหลมมะลายูแล้ว ต่างพวกก็แยกย้ายกันสร้างบ้านเมือง
ขึ้นเป็นหลักฐานตามสถานที่ต่าง ๆ ไป ก็เหาะบรรดาเมืองที่ชน
ชาติมะลายูสร้างขึ้นนั้น มีเมืองหนึ่งชื่อว่า ปาเล็มบัง (ศรีวิชัย)
ตั้งอยู่ที่ปากนามูดี ในเกาะสุมาตรา ปรากฏว่าสร้างชนตั้งแต่ราว
พ.ศ. ๕๐๐-๖๐๐ ครั้นการต่อมาในราว พ.ศ. ๗๐๐-๘๐๐ ก็ได้รับ
แต่งอารยธรรมจากชนชาติฮินดู มาแต่ประเทศอินเดีย นำคำสอน

พราหมณ์และชนบทรวมเนี่ยมาให้เป็นเริ่มแรก ต่อมาราว พ.ศ.
๙๖๐ ชนชาติฮินดูพร้อมด้วยภิกษุชาวเมืองกัษมีระ ได้นำลัทธิ
พุทธศาสนาฝ่ายมหายานเข้าไปเผยแพร่อีกคราวหนึ่ง ชาวเมืองปา
เดิมบั้งได้รับแต่งอารยธรรมอันดีจากอินเดียถึง ๒ คราวเช่นนี้ก็มี
ความเจริญรุ่งเรืองมาก

ตามจดหมายเหตุของจีนพ่อค้าคนหนึ่ง ชื่อ ไอซิง
กล่าวว่า ใน พ.ศ. ๑๒๓๕ นั้น เขาได้มายังเมือง ๆ หนึ่ง ชื่อว่า
ศรีวิชัย (ปาเดิมบั้ง) ในเกาะสุมาตรา พดเมืองนับถือพุทธศาสนา
เจ้าเมืองชื่อว่าพระเจ้ามหาราช เมื่อเขาเข้าไปถึงใหม่ ๆ ได้ทราบ
ว่า พระเจ้ามหาราชเพิ่งสำเร็จการปราบปรามหัวเมืองต่าง ๆ ใน
แหลมมะลายู เมืองศรีวิชัยนั้นค้ำออกมากมาย เช่น หวาย
ต่างชนิด หมาก มะพร้าว ข้าว เป็ด ไก่ งาช้าง นอแรด การบูร
และผ้าด้าย ส่งไปขายยังต่างประเทศ เช่น จีนและอาหรับเป็นต้น
ภาษาที่ใช้พูดกันนั้นเป็นภาษาดั้งเดิม อำนาจในแหลม
มะลายูทั้งหมดก็ตกอยู่ในอำนาจอของพระเจ้ามหาราชเจ้าเมืองปาเดิม
บั้งทั้งสิ้น เช่น ลังกาสูกา (ไทรบุรี) ตรังกานู ปาหัง กัณตัน
ตลอดจนถึงนครศรีธรรมราช

ตามหนังสือ “สยามกับสุวรรณภูมิ” ของหลวง

จิตรวาทการ ว่า ในราว พ.ศ. ๑๓๐๐ ศัทธิชัยแผ่อำนาจครอบงำ
 เกาะมะละกาและชนมาถึงแหลมมะลายู กษัตริย์ศัทธิชัยได้สร้าง
 สถูปบุโรพุทโธ (บรมพุทโธ) ขึ้นในชะวา ราว พ.ศ. ๑๔๐๐ และมี
 อิทธิพลแผ่เข้าไปถึงเขตสุวรรณภูมิ เช่น นครปฐม ทวารวดี
 โคตรบูร ตลอดจนถึงแดนเขมร หลักฐาน คือ แล่งศิลปกรรม
 เพื่อแสดงอำนาจแห่งชาติตนไว้ เช่น รูปพระโพธิสัตว์ และพระ
 พุทธรูปสมัยศัทธิชัย ในตอนกลางสุวรรณภูมิและทนัครราชธานี
 จนทำให้บันทึกประวัติศาสตร์หลงอยู่เป็นเวลานานว่า ศัทธิชัยเป็นอา
 นาจักรหนึ่งอยู่ในสุวรรณภูมิ ตั้งราชธานีอยู่ที่นครปฐม แต่
 ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น ศัทธิชัยเป็นราชอาณาจักรอันสำคัญที่สุด
 ของชนชาติมะลายู ตั้งราชธานีอยู่ที่ปาเล็มบังในเกาะสุมาตรา ดัง
 กล่าวแล้ว

สมัยสร้างพระพุทธไสยาสน์ในถ้ำแจ้ง

จังหวัดยะลา ราว พ.ศ. ๑๓๐๐-๑๔๐๐

ในกาลต่อมา อำนาจและอิทธิพลของพระมหाराช
 เมืองปาเล็มบัง ต่อจากพระมหाराช พระองค์นั้นไป ก็ยิ่งรุ่งโรจน์มาก
 ขึ้น และได้รับเกียรติเป็นพระมหाराชมาโดยลำดับหลายพระองค์

ได้กล่าวมาแล้วว่า กษัตริย์ศรีวิชัยเมื่อได้อำนาจปกครองไปถึง
บ้านเมืองใด ก็ย่อมสร้างถาวรวัตถุอันเป็นศิลปกรรมแห่งชาติตนไว้
อันเป็นรัฐประศาสตร์โนบายฝังจิตใจประชาชนในถิ่นนั้นให้นิยมนับถือ
และเป็นหลักฐานประกาศเกียรติประวัติเอาไว้ชั่วกัลปาวสาน ฉะนั้น
พระเจ้ามหาราชองค์หนึ่งจึงได้ทรงสร้างถาวรวัตถุ มีพระเจดีย์เป็น
ต้น ไว้ตามหัวเมืองต่าง ๆ ทั่วหลายแห่ง ตลอดไปจนถึงตอน
กลางแห่งสุวรรณภูมิ เช่น ในนครราชสีมาก็ยังได้พบเห็นพระ
พุทธรูปสมัยศรีวิชัยและรูปพระโพธิสัตว์แบบศรีวิชัย แต่เฉพาะสิ่ง
ที่สำคัญ ๆ มีพระเจดีย์ทนคปฐุม ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์
ธานี และที่จังหวัดนครศรีธรรมราช แต่พระมหาราชพระองค์
ใดจะทรงสร้างไว้ที่ใด และมีนามว่าอย่างไร ไม่ปรากฏ อัน
พระเจดีย์ทั้ง ๓ แห่งนี้ ทนคปฐุม กับทนครศรีธรรมราช ได้ถูก
ดัดแปลงแก้ไขเพิ่มเติมทีหลัง จึงมีรูปเป็นแบบลังกา หาใช่แบบ
ศรีวิชัยไม่ ส่วนที่อำเภอไชยานั้นไม่มีการดัดแปลงอย่างไร คง
เป็นแบบศรีวิชัยแท้

ต่อแต่นั้นไป จึงได้บรรยายถึงการสร้างพระบรมธาตุที่
จังหวัดนครศรีธรรมราช เพราะมีการสัมพันธ์เนื่องกันกับการสร้าง
พระพุทธรูปที่ยาฉันทจังหวัดยะลา แท้จริงตามว่า “ตำนานพระ
บรมธาตุจังหวัดนครศรีธรรมราช” ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ฉบับ

ที่พระศรีธรรมประศาสน์ พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๘ มีข้อความว่า

“พระยาศรีธรรมมาโคกราช พระมเหสี ชื่อ
 ดังขเทวี ได้ครองเมืองหงสาวดี อยู่มาเกิดไขยุบดัยกษ
 (ไข้ห่า) ทำให้ไพร่บ้านพลเมืองล้มตายมาก จึงทรง
 พาพระประยูรญาติ และ ไพร่บ้านพลเมืองลงเรือดำเกาหนี
 ไปตั้งอยู่ริมหาดทรายชายทะเล

“ครั้งนั้นมีพราหมณ์ ๘ คน หัวหน้าชื่อ พรหม
 สุรินทร ตามเนอมาถึงที่หาดทรายนั้น พบแถวดวงหนึ่ง
 ใหญ่เท่าหมากดง จึงนำไปถวายพระยาศรีธรรมมาโคก
 ราช และทูลแนะนำให้ทรงสร้างเมืองที่หาดทรายอันตน
 พบแถวนั้น ว่าเป็นที่มชัยภูมิดี จึงโปรดให้พราหมณ์นำ
 บาคู (อำมาตย์) ๔ คนไปทำแผนที่ ทอดพระเนตรแล้ว
 ทรงพอพระทัย จึงแต่งตั้งให้อำมาตย์นำไปถวายพระ
 เจาลังกา ขออนุญาตตั้งเมือง พระเจ้ากรุงลังกาทรง
 อนุญาตและโปรดให้พระภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อ พุทธคัมภีระ
 ให้มาประกอบพิธีฝังหลักเมือง และประกาศพระคำสอน
 พระยาศรีธรรมมาโคกราชทรงเลื่อมใส แล้วทรงปรึกษา
 ที่จะสร้างเมืองตรงหาดทรายนั้น ชื่อว่าเมือง นครศรี

กุหาภิมุข

ธรรมราช และทรงก่อดุริตย์และพระพุทธรูปไว้เมื่อ

พ.ศ. ๑๐๘๘

๕๕ ครั้นนั้น พระเจ้าธรรมราชาโคกกราช เจ้าเมืองมณฑลประ
เทศ มีพระอัศวมเหศวรอันมหัศจรรย์ ให้ทูตอัญเชิญพระราชดำ
มาขอพระตำราธิราชต่อ พระยาศรีธรรมราชาโคกกราช มีใจความว่า
พระองค์ทรงสร้างพระเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ แต่ไม่มีพระบรมธาตุ
บรรจุ ทรงทราบข่าวพระบรมธาตุที่พระนางเหมชาลาผู้พี่ เจ้าชนท
กุมารผู้น้อง โอรสพระเจ้าโกสุมหาราช เจ้าเมืองชนทบุรี พามาจาก
เมืองลังกา ครั้นนั้นพระยาอภัยราช เจ้าเมืองชนทบุรี ผู้ชนะชน
ช้างฆ่าพระบิดาของตน แล้วนางเป็นน้องชายพาพระทันตธาตุหนีรูป
ภัย ลงดำเินไปเกาะลังกา เสด็จกลับมาพระเจ้ากรุงลังกาประ
ทานพระธาตุพระนางหนึ่งมาพร้อมกับพวกพราหมณ์ ๕ คน มาเมือง
ชนทบุรี นางและน้องชายพร้อมด้วยพราหมณ์ได้ฝังพระธาตุและ
ก่อดุริตย์อันงามไว้ จะทรงขอแบ่งพระธาตุนี้ไปบรรจุในพระเจดีย์
ที่ทรงสร้างไว้

พระยาศรีธรรมราชาโคกกราชทรงทราบเรื่องนี้ จึงโปรด
ให้เอาทองเท่าถูกฟ้าผูกค้อมา เทียบว่าจริงว่าถ้าใครรู้เรื่องนี้จะ
พระราชทานทองนเป็นรางวัล ครั้นนั้นผู้เฒ่าคนหนึ่งอายุ ๓๕๐ ปี

ขอรบอาถ้ำ ด้วยว่าเมื่อตนยังเด็ก ๆ อยู่ บิดาเคยนำไปนมัสการ
 จึงโปรดให้ผู้เฒ่าแนะนำไปขุดค้นหากพบพระเจดีย์จริง แต่มีหุ่น
 ยนตรรักษาพิทักษ์อยู่ จะเข้าไปขุดค้นหาไม่ได้ เพราะหุ่นยন্ত্রนั้น
 ประทศร้าย จึงทรงโปรดให้เอาทองเทวดาผูกผูกคอมาเทยวป่า
 ร้องหาผู้จะแก้ไขหุ่นยন্ত্রได้ มีบุรุษคนหนึ่งชื่อจันต เคยเรียน
 ศิลปจากบิดาที่เคยไปเรียนวิชามาจากเมืองโรมพิสัย ขอรบอาถ้ำ
 แก่หุ่นยন্ত্র ก็ได้พระบรมธาตุส้มจริง จึงทรงแบ่งไปถวายพระ
 เจ้าธรรมมาโคกราช ส่วนที่เหลือก็ทรงก่อบพระเจดีย์บรรจุพระบรม
 ธาตุรัตนคุณ แลดวงเมือง ๑๒ นักษัตร คือ ปีมะแม เมืองสาย
 ถิ่น ถิ่น ๑ ปีมะแม เมืองปัตตานี ถิ่น ๑ ปีมะแม เมืองกลัน
 ต้น ถิ่น ๑ ปีมะแม เมืองปาทัง ถิ่น ๑ ปีมะแม
 โรง เมืองไทรบุรี ถิ่น ๑ ปีมะแม เมืองพัทลุง ถิ่น
 ๑ ปีมะแม เมืองตรัง ถิ่น ๑ ปีมะแม เมืองชุม
 พร ถิ่น ๑ ปีมะแม เมืองบันทายสมอ ถิ่น ๑ ปีมะ
 แม เมืองอุเลา ถิ่น ๑ ปีมะแม เมืองตะกั่วป่า ถิ่น
 ๑ ปีมะแม เมืองกระ ถิ่น ๑ รวมเข้าเป็น ๑๒ เมือง
 ให้มาช่วยทำอิฐปูนก่อพระมหาเจดีย์ แต่ยังไม่ทันสำเร็จก็พอดิ
 ฟ้าลง ไฟรบ้านพลเมืองพากันตายมาก ก็ทรงพาพระญาติวงศ์
 ป่าวไฟรลงดำเณห์ แต่เรือพากันไปล่มในทะเลตายหมด เมือง
 นครศรีธรรมราชก็เลยกลายเป็นเมืองร้างไปคราวหนึ่ง

ครั้นเมื่อพุทธศักราช ๑๑๙๖ พระศรีไศยวงศ์ มี
พระอัครมเหษชอจันทาทอง มาแต่ทิศตะวันตก ได้เป็นเจ้าเมือง
นครศรีธรรมราช อยู่ได้ ๒ ปี ก็ถึงแก่กรรม น้องชายชื่อเจ้าธรรม
กษัตริย์ ได้เป็นเจ้าเมืองสืบมา ต่อมาภายหลังถึงแก่กรรมลง
อีก ห้ามเจ้าเมืองแทนไม่ ครั้นนั้นมีพระยาศรีธรรมโคกราช
เจ้าเมืองอินทปัตถบุรี พาไพร่บ้านพลเมืองประมาณ ๓๐,๐๐๐ คน
หนีภัยไข้หามาถึงหาดทรายใกล้เมืองนครศรีธรรมราชนั้น พบกับ
นายเทียนบัณฑิตเป็นชีปะขาวคนหนึ่ง นายเทียนแนะนำให้แบ่ง
ไพร่พลทำไร่ทำนาบ้าง ทำอิฐปูนก่อกำแพงเมืองบ้าง ก่อสร้าง
พระมหาธาตุพระยาธรรมมาโคกราชองค์ก่อนทำค้างไว้บ้าง เมื่อ
ทำการเสร็จแล้วก็เป็นทนายมนับถือของประชาชน จึงตั้งตนเป็นเจ้า
เมืองนครศรีธรรมราชสืบมา

แต่ตามหนังสือ “ประวัติศาสตร์มะลายู”
ของราชบุรุษแฉะ มะโรหบุตร กล่าวว่ามีผู้พบศิลา
จารึกแผ่นหนึ่งที่นครศรีธรรมราช จารึกว่า ในพุทธ
ศักราช ๑๓๑๘ (ค.ศ. ๗๗๕) มีเจ้าเมืองศรีวิชัยได้มา
ก่อพระเจดีย์องค์หนึ่งที่นครศรีธรรมราช แต่มีนามไม่
ปรากฏ และที่หาดทรายแห่งหนึ่งในอินทูลสถาน มี
ศิลาจารึกแห่งหนึ่ง อักษรจารึกมีใจความว่า ใน

พุทธศักราช ๑๕๔๘ (ค.ศ. ๑๐๐๕) นั้น พระเจ้ามหา
 ราชผู้ครองนครศรีวิชัยแห่งนครศรี ได้สร้างพระเจดีย์
 องค์หนึ่งท่าเมืองเนกาปาทัม (นครปฐม) ดังนี้

เมื่อข้าพเจ้า ได้นำตำนาน และ ประวัติศาสตร์อันเกี่ยว
 ด้วยการสร้างพระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราชมาเสนอท่าน
 ผู้ฟังตงนแล้ว จึงใคร่จะขอฝากเรื่องนี้ไว้เพื่อท่านผู้ฟังได้ใช้ดูดย
 พิจารณา การสร้างพระบรมธาตุนี้ ใครเป็นผู้สร้างกันแน่ จึงใคร่
 ขอให้เหตุผลประกอบด้วยความสันนิษฐาน และอ้างหลักฐานบาง
 ประการ เพื่อท่านผู้ฟังได้วินิจฉัยอีกชั้นหนึ่ง ดังต่อไปนี้

๑. ตามที่คนโดยมากเข้าใจกันว่า การสร้างพระ
 บรมธาตุจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้น พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช
 จตุจักรพรรดิแห่งประเทศอินเดีย เป็นผู้มาสร้างไว้นั้น ย่อมเป็น
 ไปไม่ได้ เพราะยุคสมัยของพระองค์ พุทธศักราชล่วงแล้ว ๒๓๘ ปี
 เพียงแต่ทรงส่งพระโสดน กับ อุตระ นำพุทธศาสนามาประกาศใน
 สุวรรณภูมิ หาได้เด็ดเดี่ยวเองไม่ แต่การสร้างพระมหาธาตุนี้
 ทางตำนานและประวัติศาสตร์รับรองตองกันว่า เมื่อ พ. ศ. ล่วงแล้ว
 ราว ๑๐๘๘ ปี และ ๑๓๑๘ ปี เป็นคนละยุคคนละสมัยและห่างไกล
 กันมาก

๒. กษัตริย์ผู้มึนนามว่า พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช
ซึ่งทรงนับถือพุทธศาสนา มีมากมายหลายพระองค์ เช่น
พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชจักรพรรดิอินเดีย ๑ พระเจ้าศรีธรรมมา
โคกราชเจ้าเมืองหงสาวดี ๑ พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชเจ้าเมือง
มัธยมประเทศ ๑ พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชเจ้าเมืองอินทปัต
บุรี ๑ รวมเป็น ๕ พระองค์ แต่เพราะเหตุที่พระเจ้าศรีธรรมมา
โคกราชจักรพรรดิแห่งอินเดีย ทรงสร้างพระเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์
จึงทำให้เข้าใจกันว่า พระองค์ทรงสร้างพระมหาธาตุที่จังหวัดนคร
ศรีธรรมราชด้วย แท้จริงตามตำนานพระบรมธาตุว่า พระเจ้า
ศรีธรรมมาโคกราชเมืองหงสาวดีเป็นพุทธเริ่มสร้าง แต่ยังไม่
ทันสำเร็จ พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชเจ้าเมืองอินทปัตบุรีทรง
สร้างต่อมาสำเร็จ ดังนี้

๓. การสร้างพระมหาธาตุกุด การสร้างเมืองนคร
ศรีธรรมราชกุด ตามตำนานและประวัติศาสตร์ว่า สมัย พ.ศ.
๓๐๐๐ ปีเศษ เป็นสมัยที่เจ้าเมืองศรีวิชัยเรืองอำนาจในแหลมมะดา
ยุ ฉะนั้น ตามหนังสือ “ปกครองคณะสงฆ์” กล่าวว่า
“ครั้นเมื่อราว พ.ศ. ๑๓๐๐ กษัตริย์ซึ่งครองกรุงศรีวิชัยใน
เกาะสุมาตรามีอำนาจมาก แผ่อำนาจเขตมาถึงแหลมมะลายู
ได้นำลัทธิมหายาน มาสั่งสอนในจังหวัด ที่ได้ไว้เป็นอาณาเขต

ยังมีพระพุทธเจดีย์ลัทธมหายาน ที่พวกศรีวิชัยมาสร้างไว้ปรากฏอยู่ เช่น พระธาตุเมืองไชยา พระมหาธาตุนครศรีธรรมราชองค์เดิม เดิมนั้นมีรูปเป็นสถูปแบบลังกา ก็เพราะคณะสงฆ์ฝ่ายหินยานลังกาวงศ์มาเปลี่ยนแปลง เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ เศษ”

๔. ตาม “ตำนานพระบรมธาตุ” ว่า พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช ผู้สร้างเมืองนครศรีธรรมราชและพระมหาธาตุโตตงเมือง ๑๒ นักษัตร แล้วเกณฑ์เจ้าเมืองเหล่านั้นมาช่วยทำอิฐปูนก่อพระมหาธาตุตั้งกล่าวนมาแต่นั้น ก็บรรดาเมือง ๑๒ นักษัตรก็มีชื่อเป็นหัวเมืองในภาค ๘ แห่งประเทศไทย และในรัฐต่างๆ ตอนเหนือแห่งสหพันธรัฐมลายู จึงถือเนื้อความให้เห็นชัดว่าเป็นเจ้าเมืองศรีวิชัยแน่ ๆ ทรงสร้างพระมหาธาตุ โดยไม่ต้องสงสัย ต้องไม่ใช่พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชอื่นเคียนแน่นอน

เมื่อเป็นเช่นนั้น เป็นอันลดใจความได้ว่า พระเจ้ากรุงศรีวิชัย (ปาเล็มบัง) ทรงสร้างพระมหาธาตุไว้ราว พ.ศ. ๑๓๐๐ เศษ แต่การก่อสร้างถาวรวัตถุอันใหญ่ และวิจิตรศิลป์เช่นนั้น ทั้งสถานที่สร้างเล่าก็หลายแห่ง และอยู่ห่างไกลจากเมืองศรีวิชัย

มาก ก็เป็นการยากที่จะหาเครื่องเก็บทัพสัมภาระ
และเครื่องอุปกรณ์ ตลอดจนเสบียงอาหาร คงจะ
ทรงพามาแต่ช้างและไพร่พลและสิ่งอื่นบ้างไม่มากนัก
จึงทรงกะเกณฑ์ เอาจากตามบรรดาหัวเมือง ๑๒ นัก
ษัตริย์ที่อยู่ใกล้เคียง เพราะฉะนั้น หัวเมืองเหล่านี้
คือ บัตตานี พัทลุง กลันตัน ตรังกานุ ปาหัง ไทร
บุรี คงถูกเกณฑ์ไปด้วย

ตามตำนานกล่าวไว้ว่า เจ้าเมืองเหล่านี้ได้ถูกเกณฑ์
ไปในการก่อสร้างพระบรมธาตุ แต่จะเป็นเพราะหมายเกณฑ์
ของพระเจ้ากรุงศรีวิชัยมาถึงเข้าไป หรือทางนี้ตระเตรียมการไม่
ทันที่ รวบรวมความมีอุปสรรคอย่างใดอย่างหนึ่งเสีย เวลา
เดินทางไปยังไม่ทันถึงนครศรีธรรมราช ก็ได้ทราบข่าวว่าทางนั้น
เขาส่งเสร็จแล้ว ต่างก็พากันจะกลับมามูลบ้านเมืองของตน แต่
ครั้นมาถึงบริเวณภูเขาใกล้วัดคูหาภิมุข อำเภอมะยงดา เห็น
ที่ทางระโหฐาน มีถ้ำตามภูเขาต่าง ๆ กว้างขวาง น่าจะสร้าง
วัดถาวรอะไรได้ประกอบกับทางเดิน ในสมัยนั้น ใช้ทางน้ำเป็นพื้น
ต่างจึงปรึกษากันว่า พวกเราไม่ได้ไปกะการก่อสร้างพระ
มหาธาตุ ก็ควรถือโอกาสสร้างถาวรวัตถุอะไรไว้สักอย่างหนึ่ง
เมื่อตกลงกันเช่นนั้น ก็ตรวจดูตามบริเวณภูเขา จึงได้พร้อมกัน

สร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ไว้ในถ้ำแจ้ง มีขนาดดังนี้

วัดจากพระเกศ์สุด ถึง พระบาทสุด ยาว ๘๓ ฟุต ๓ นิ้ว
จากพระบาทถึงรัตนคตยาว ๑๕ ฟุต จากระตคตถึงพระศอกยาว ๒๗ ฟุต
จากพระศอกถึงริมพระนลาต ๑๒ ฟุต จากระตคตถึงพระศอก ๑๓
ฟุต ๓ นิ้ว วัดพระกรรณเบื้องขวาถึงพระกรรณเบื้องซ้าย ๑๓ ฟุต
๓ นิ้ว พระโอษฐ์เบื้องซ้ายถึงริมพระโอษฐ์เบื้องขวา ๖ ฟุต ๓ นิ้ว
พระบาททั้ง ๒ ชอนกันสูง ๑๐ ฟุต วัดโดยรอบพระองค์ยาว ๓๕ ฟุต

ตามทกกล่าวมานี้ เป็นตำนานหรือประวัติศาสตร์
บรรยายถึงการสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ แต่ข้าพเจ้าใคร่จะสนนิษ-
ฐานเรื่องนี้ เพื่อเป็นทางให้เกิดความรู้และความดำริของท่าน
ผู้อ่านและท่านผู้ฟังทั้งหลาย จะมีการผิดถูกอย่างไร ขอได้โปรด
เป็นหนาทของท่านจะวินิจฉัยเอาเองดังต่อไปนี้

๑. บรรดาเจ้าเมืองเหล่านั้น คือ บัตตานี กฉันทัน
ตรังกานู ปาหัง และไทรบุรี คงได้รับหมายเกณฑ์ให้พาไพร่
บ้านพลเมืองไปร่วมการก่อสร้างพระมหาธาตุ เมื่อได้นำวัดฤๅและ
พาไพร่พลไปช่วยเหลือที่เมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ชากลับต่าง
ก็แยกย้ายพากันกลับมามูลบ้านเมืองของตน เจ้าเมืองเหล่านั้นคงเดิน

ทางผ่านมาทางนี้ เพราะเป็นทางที่จะผ่านไปบ้านเมืองของตน ได้
กล่าวแล้วว่าในสมัยนั้นการเดินทางต้องอาศัยพาหนะเรือเป็นสำคัญ
และทศนหรือสถานที่ตรงนั้น สมัยนั้นอาจเป็นทะเล หรือภูเขาเหว
นี้เป็นเกาะแก่งอะไรก็ได้ ฉะนั้น เมื่อได้พากันมาพักอาศัยใน
ตำบลหน้าตาบดินนนั้น ได้เห็นถ้ำเป็นโพรงใหญ่และกว้างขวาง
จึงเกิดความคิดร่วมกันสร้างถาวรวัตถุไว้

๒. มีฉะนั้น ก็คงจะได้มาพบปะพวกบรรพชิตฝ่ายมหา
ยานอาศัยอยู่ในถ้ำมาก่อน พวกตนได้เคยไปช่วยเหลือการสร้าง
พระมหาธาตุมา ก็เกิดศรัทธาช่วยกันสร้างเอาไว้ เพราะสมัย
ปรากฏว่า พระพุทธเจ้าฝ่ายมหายานแพร่หลายในแผ่นดินตอน
นั้นมาก จึงได้พากันสร้างวัตถุศิลปะของศรัทธาไว้หลายอย่าง เช่น
พระพุทธรูปปางต่าง ๆ พระโพธิ์สัตย์ และพระพิมพ์ดินดิบ เพราะ
มีผู้พบปะตั้งเถื่อนในบริเวณจังหวัดเหล่านั้น บางแห่งก็สร้างเป็น
พระเจดีย์กลม เช่น ทอดจะทองพระ อำเภोजะทองพระ จังหวัดสงขลา
ก็มีพระเจดีย์สมัยอย่างแบบเดียวกับทศนครศรีธรรมราช ส่วนวัตถุ
อื่น ๆ ก็มีอยู่ในดินแดนเหล่านั้น ขอนขออย่างถวายพระหัตถ์ของ
สมเด็จพระบรมพระยาตำราจราชานุภาพ มีถวายสมเด็จพระยานวิ
ธานุวงศ์ มีความว่า

“พระนอนของแก่นัน หม่อมฉันได้เคยสังเกตที่
เป็นชั้นโบราณจริง พระกรขวาทำทอดศอกออกไปข้างหน้า
ตามแบบอินเดีย สังเกตเห็นพระนอนที่ถ้ำเมืองยะลาองค์ ๑
และพระนอนจักรสีร์องค์ ๑ เห็นจะมีองค์อื่นอีก แต่เวลานี้
นึกไม่ออก พระนอนรุ่นหลังทำศอกตรงลงมาจากพระเศียร
เช่น พระนอนวัดป่าโมกข์ และวัดพระเชตุพน เห็นจะเป็น
พระนอนชั้นเดิมทำนอนกลางแจ้ง มาชั้นหลังทำวิหารพร้อม
ด้วยองค์พระทอดศอกออกไปข้างหน้ากิดเสา ที่ทรงสืบได้
ความว่า พระนอนในถ้ำเมืองยะลาก่อด้วยอิฐดินดิบนั้นหม่อม
ฉันยังไม่รู้ แต่มิที่สังเกตอยู่อย่างหนึ่งที่หัวนาคราชอยู่ในถ้ำ
พระนอนนั้น เหมือนกับที่มอยู่ที่พระบรมธาตุเมืองนครศรี
ธรรมราช น่าจะเป็นของสร้างในสมัยศรีวิชัยด้วยกัน ดังนั้น
อนึ่ง พระพิมพ์ดินดิบนั้น หม่อมฉันได้เคยสืบได้ความว่า พบ
แต่ตามถ้ำตั้งแต่เมืองนครศรีธรรมราช ลงไปจนถึงเมืองยะลา
เป็นได้ที่สุด หม่อมฉันได้เคยไปเห็นที่เขาเก็บพระพิมพ์นั้น
แห่งหนึ่งที่เขาอกทะเล เมืองพัทลุง ในเวลานั้นเพิ่งเข้า
ไปพบเข้าใหม่ ยังไม่มีใครทันขุดขนเอาไปเสียเท่าใดนัก
เห็นวางตะแคงเรียงซ้อนกันหลายชั้นเหมือนอย่างจัดบรรจุหีบ
ไม่ได้ฝังกรุในดิน ช้อนแร่ เหมือนอย่างพระพิมพ์ดินเผา ทาง
ข้างเหนือ ลักษณะพระพิมพ์พวกดินดิบนั้น เห็นได้ชัดว่าผู้

ทำถ้อยคำมหายาน และประหลาดอีกอย่างหนึ่งที่ตัวอักษร
เป็นเทวนาครี ไม่ใช่อักษรตรินธเหมือนอย่างจารึกทางข้าง
เหนือ หม่อมฉันได้สืบต่อไปถึงประเทศอื่น ได้ความว่าใน
ประเทศพม่าและอินเดียก็มี ดูเหมือนจะได้ตัวอย่างมาไว้ใน
พิพิธภัณฑสถาน แต่เหตุใดจึงทำด้วยดินดิบ ข้อนั้นหม่อมฉัน
เพิ่งทราบเมื่อจัดพิพิธภัณฑสถานแล้ว มีนายพันเอกทหาร
อังกฤษคนหนึ่งซึ่งเคยอยู่ในประเทศธิเบตมากรุงเทพฯ ฯ ทูล
อังกฤษชื่อนี้มา หม่อมฉันพาไปดูพิพิธภัณฑสถาน ถึงตู้พระพิมพ์
ดินดิบ ถามดูว่าพระพิมพ์ดินดิบอย่างนั้นในธิเบตมีหรือไม่ แก
บอกว่ามี เขายังทำกันอยู่จนทุกวันนี้ ถ้าพระผู้ใหญ่มรณ
ภาพเผาสุแล้ว เขาเอาอิฐธาตุโลกผสมดินทำเป็นพระ
พิมพ์เช่นนั้น เมื่อได้เค้าเห็นว่าหม่อมฉันใคร่จะทดลองให้ถึง
ที่ ได้เอาพระพิมพ์ขารุดองค์หนึ่ง ส่งไปให้กองแยกธาตุ
ตรวจก็ได้ความว่ามีธาตุอยู่ในนั้น เป็นอันได้ความแจ่ม
แจ้งว่าเหตุใดจึงทำด้วยดินดิบ เพราะได้เผาสุระครั้งหนึ่ง
แล้ว คงจะเห็นว่าไม่ควรเผาศุอีกครั้งหนึ่ง จึงได้ทำด้วยดิน
ดิบด้วยประการฉะนี้”

๓. เมื่อได้พิจารณาดลักษณะพระพุทธรูปให้ละเอียด
เยียดถี่ถ้วนแล้ว จะชวนให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ชนเดิมทีเดียว

คงจะไม่ใช้พระพุทธรูปได้ยาดน่องคน คงจะเป็นรูปพระโพธิสัตว์แบบ
 มหายานปางนารายณ์บรรทมสินธุ์ เพราะรูปนาคแผ่พังพานที่
 ปรางค์อยู่บนพระเศียร เพราะพระนอนบนพระยานาคนี้ไม่มีพุทธรูป
 ประดิษฐานใด นอกจากรูปพระนารายณ์นอนในเกษียรสมุทร
 อันเป็นปางหนึ่งของพระโพธิสัตว์ของพวกมหายาน ฉะนั้น เมื่อ
 สมัยหินยานแผ่เข้ามาในหัวเมืองนี้แล้ว ดัทธิมหายานเลื่อมไปราว
 พ.ศ. ๑๘๐๐ เศษ จึงมีการดัดแปลงเป็นพระพุทธรูปแบบหินยาน
 เช่น มหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช แต่รูปนาคแผ่พังพานจะเป็น
 ด้วยความเดียดายของผู้ดัดแปลงหรือแกล้งทงเอาไว้ให้เป็นที่ตั้งเกิด
 ของคนชนหลัง จึงดัดให้มีไว้จนบัดนี้ เรื่องนชาพเจ้าเคยได้รับคำ
 บอกเล่าจากพระครูพรหมทอง เจ้าอาวาสรูปที่ ๔ ในหนังสือว่า
 ราว พ.ศ. ๒๔๖๕ พระพุทธรูปได้ยาดน่องคนถูกฝนหยดลงตรงพระ
 อูระเบื้องหน้า หนักเข้าปูนที่โบกข้างนอกทะลุเป็นรูลึก ท่านให้
 ช่างทำการปฏิสังขรณ์ โดยเอาเหล็กผูกประดานไว้ แล้วเอาปูน
 โบกใหม่ ขณะเมื่อรอกวางออกพบโครงไม้ไผ่ขัดลั่นเป็นตะแกรง
 แล้วมีคนทองนาพอกเอาไว้ ต่อมาก็เอาปูนโบกข้างนอก ช่าง
 ในมดินเหนียวเป็นรูปปั้นเป็นลวดลายลึงวาลยต่าง ๆ ท่านให้เอา
 บรรจุไว้ภายใน นอกจากนยังมีหลักฐาน คือ ลายพระหัตถ์
 ของสมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ความว่า “ไปถ้าแจ้ง
 นมัสการพระนอน พระในถ้ำนั้นไม่งามแต่เก่ามาก เผลอได้

พบนายหอม (หลวงสถานพิทักษ์) ซึ่งเป็นคนที่เกล้ากระหม่อม
เคยใช้้อยู่ก่อนที่กระทรวงโยธา กระทรวงส่งไปเป็นโยธา
บักซ์ได้ แก่ได้เป็นผู้ซ่อมแซมพระในถ้ำนั้น แก่ว่าพระ
นอนนั้นบันด้วยคินคิบ ฝนตกลงมาหยดถูกองค์พระ ชะเอา
องค์พระแห้วโหว่ไปแห่งหนึ่ง ในองค์พระกลวงเดินได้
ตลอด แก่เอาซีเมนต์ปะช่องที่โหว่ไว้ แม้พระพุทธรูปองค์
อื่น ๆ ในถ้ำนั้นก็ทำด้วยคินคิบเหมือนกัน”

ตามที่บรรยายมานี้ เป็นข้อสันนิษฐานที่พอแสดง
ให้เห็นว่าพระพุทธรูปวัดคูหาภิมุขนี้ เดิมคงเป็นพวกเจ้าเมือง
ที่กล่าวแล้วพวกใดพวกหนึ่งสร้างไว้ตามแบบมหายาน ภายหลัง
คงจะถูกดัดแปลงมาเป็นแบบหินยาน จัดได้ว่าเป็น
โบราณวัตถุที่ชั้นเยี่ยม อดแปลกเมืองได้ จึงเป็นมิ่งขวัญของ
จังหวัดยะลา นอกจากนั้นแล้วยังเป็นปูชนียวัตถุที่ศักดิ์สิทธิ์
มีมหาชนนิยมเคารพพากันมาเช่นสรวงบิลละมาก ๆ ยิ่งสมัย
ตรุษจีนแล้ว มีพวกจีนทั้งในจังหวัดนี้และใกล้เคียงมาประชุม
กันเป็นจำนวนหลายพันคน

อนึ่ง ตามบริเวณถ้ำแห่งนี้ ยังมีถ้ำมืดเป็นทึบเขียว
เตรหาความสนุกสนาน ภายในถ้ำนี้มีทางทะลุคดเคี้ยวไป

หลายทาง มีสระแก้วน้ำใสสะอาดตกแต่น เวลามีการราชา
ภิเษก เจ้าหน้าทีเอน้ำในสระนั้นไปเป็นน้ำมูรธาภิเศกด้วย
จัดว่า เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ ควรอาบ ควรรด ศรัทธา ของ ผู้ประสงค์
ความสวัสดิมงคล นอกจากนั้นยังมีทางทะเลออกไปจนถึงลาน
ดินไฉน (นาเกลือ) ดินนี้เป็นดินพิเศษสำหรับใช้ทำเป็นรูป
เคารพต่าง ๆ เช่น นางกวัก ฤๅษี และพระพุทธรูป เอาไว้
เป็นที่สักการะบูชา ท่านว่าเป็นความสวัสดิมงคลเจริญด้วย
ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทั้งมวล

อนึ่ง ที่ปากถ้ำนี้ มีพระปรมาภิไธยของสมเด็จพระ
พระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล
ที่ ๗ จารึกเป็นเครื่องหมายว่าได้เคยเสด็จประพาสถ้ำแล้ว
ฉะนั้น ผู้ที่ไปนมัสการพระพุทธไสยาสน์แล้ว ก็ควรหาโอ-
กาสไปเที่ยวถ้ำมิด แล้วเอน้ำในสระแก้วกับดินไฉนไปเป็นที่
ระลึก

อีกประการหนึ่ง ควรจะหาโอกาสไปเที่ยวถ้ำ
ศิลป์ ซึ่งมีรูปภาพน้ำมัน อันเขียนติดไว้ที่เพดานถ้ำ เป็น
ภาพอันเป็นวิจิตรศิลป์ อันท่านโบราณได้เขียนฝากฝีมือเอา
ไว้ให้พวกเราชนหลังได้เห็นและได้เอาอวดให้ชาวต่างประเทศ

ที่เข้ามาในเมืองไทยได้คู่ได้ชม สมบัติคือโบราณวัตถุที่ท่าน
บุพชนได้สะสมเอาไว้ให้แก่วรรพบุรุษผู้เป็นทายาทนี้ ถ้าจะประ-
มาณราคากันแล้วย่อมหาค่ามิได้ เพราะมีอยู่ทั่ว ๆ ไปใน
ส่วนของภาคต่าง ๆ แห่งประเทศไทย ความจริงชาวต่าง
ประเทศที่เข้ามาเที่ยวในประเทศไทย พอมาถึงก็ถามหา
ถาวรวัตถุโบราณวัตถุแทนที่เขาจะไปหาสิ่งอื่น เราผู้เป็น
ทายาท ในสมัยเรานี้มีอะไรบ้างที่จะอวดแขกบ้านแขกเมือง
เหมือนศิลปอันวิจิตรที่บุพชนเราสะสมไว้ให้ จึงเป็นการ
สมควรที่พวกเราจะต้องช่วยกันบำรุงรักษาสิ่งเหล่านี้ไว้ อย่า
ช่วยกันทำลาย เราควรจะละอายใจ

นักเล่นพระหรือแสวงหาพระ ก็ควรรู้จักเขากำบัง
คือลูกที่ตรงกันข้ามกับภูเขานี้ ที่นั่นมีถ้ำชื่อว่าถ้ำคนโท มี
ปากทางอยู่บนยอดเขาสูง ในท้องถ้ำนั้นมีพระพิมพ์ดินดิบ
ซึ่งฝังดินท้องถ้ำอยู่ แต่ลงไปได้โดยยาก ต้องใช้พะอง
หรือไต่เส้นเชือกลงไป จึงจะลงไปได้

เหตุที่แยกยะลาออกจากปัตตานี

อันแผ่นดินพทเรียกกันโนบตนาว่า จังหวัดยะลา นั้น
เดิมทีเป็นอาณาเขตส่วนหนึ่งของจังหวัดปัตตานี เพิ่งมาแยกออก
เป็นเมืองหนึ่ง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่หนึ่ง ราว
พ.ศ. ๒๓๓๓ นเอง กรณที่ไต่แยกออกนั้น เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระราชปรารภว่า

๑. จังหวัดปัตตานีเดิม มีอาณาเขตใหญ่โตกว้าง
ขวาง มีผู้คนพลเมืองมากยากแก่การที่จะปกครองให้อยู่ในอำนาจ
ได้เด็ดขาด แม้เคยเป็นประเทศราชของชาติไทยมาแต่สมัยกรุงสุ
โขทัย ครองราชสมัยของพระเจ้าขุนรามกำแหง ราว พ.ศ. ๑๘๒๐
เศษ ตลอดจนมาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีก็ ทยอยมอยู่
ในอำนาจได้เด็ดขาดในสมัยที่ทางกรุงมีอิทธิพลมาก เวลาทางกรุง
ทุพพลภาพหรือเกิดจลาจล ก็ถือโอกาสตั้งตนเป็นอิสระหรือเป็น

กบฏ ต้องตั้งกองทัพมาปราบปรามเด่มอ เพื่อจะทรงตัดทอน
กำลังไม่ให้กำเริบเติบโตอีกต่อไป เป็นกรณีให้ต้องแยกประ-
การหนึ่ง

๒. จังหวัดปัตตานีเดิม เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช
เคยกำกับบังคับบัญชามาแต่เมืองนครจำปาศักดิ์เมืองเดียว ต้องดูแล
หัวเมืองแขก ทั้งข้างทะเลหน้าในและหน้านอก ไม่เป็นการทั่วถึง
และอยู่ห่างไกล ย่อมเป็นโอกาสให้เมืองปัตตานีคิดขบถได้
สะดวก ประกอบกับเวลานั้นเจ้าพระยาอินทวงศ์มุนีสงคราม
เจ้าเมืองสงขลา มีความชอบมากครั้งปราบปรามหัวเมืองแขกเป็น
ขบถเดือนชนเป็นหัวเมืองชนเอก ทรงเห็นว่าถ้าได้กำกับเมือง
ปัตตานีแล้วจะได้ราชการ จึงเป็นกรณีให้ต้องแยกประการหนึ่ง

๓. ในรัชกาลที่หนึ่ง จังหวัดปัตตานี พยายามตั้งตน
เป็นอิสระ และเป็นขบถถึง ๒ ครั้ง จนถึงต้องตั้งกองทัพมาจาก
กรุงเพื่อปราบปราม ยิ่งเป็นเหตุให้เห็นไปในแง่ว่าจำเป็นอย่าง
ยิ่งที่จะต้องดำเนินรัฐประศาสน์นโยบาย หาหนทางตัดทอนกำลัง จึง
เป็นกรณีให้ต้องแยกออกประการหนึ่ง

เมื่อจะกล่าวข้อความตามที่ปรากฏในพระราชพงศาว-

ดาร เช่น รัชกาลที่ ๒ เมืองสงขลา เมืองพัทลุง และจดหมาย
 เหตุหลวงอุดมสมบัติแล้ว ได้ใจความว่า จังหวัดปัตตานีเคยเป็น
 ประเทศราชของชาติไทยมาแต่โบราณ ยุคกรุงสุโขทัยเป็นราชธา
 นี ราว พ.ศ. ๑๘๐๐ เคษ ตลอดจน จนถึงยุคกรุงศรีอยุธยาเป็น
 ราชธานี ครั้นมาเมื่อปีกุนนพศก พ.ศ. ๒๓๑๐ กรุงศรีอยุธยา
 เสียแก่พม่าข้าศึก ประเทศสยามเป็นจราชลดทอนไป ผู้ใดที่ครอบ
 ครองหัวเมืองใหญ่ ๆ ก็คิดตั้งตนเป็นอิสระ เฉพาะอย่างยิ่งใน
 ปักษ์ใต้ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชก็ประกาศตนเป็นอิสระ พระ
 ยาบัตตานี (นามไม่ปรากฏ) ก็ตั้งตนเป็นอิสระเหมือนกัน เมื่อ
 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีหัวเมืองฝ่ายเหนือ และหัวเมืองฝ่ายตะวันออก
 ออกไ้ได้ในอำนาจ ตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีแล้ว เสด็จยก
 ททัพหลวงไปปราบปรามหัวเมืองปักษ์ใต้ พ.ศ. ๒๓๑๒ ได้เมือง
 นครศรีธรรมราชไว้ในอำนาจตามเดิม แล้วเลยเสด็จยกกองทัพ
 ไปถึงเมืองสงขลา ทรงตั้งให้นายโยมเป็นพระสงขลา เพราะ
 หลวงสงขลาวิเศษนั้น พระเจ้ากรุงธนบุรี ไปกับเจ้าเมืองนครศรี
 ธรรมราช ยังมีทันจะเสด็จไปปราบปรามหัวเมืองแขก ก็เมื่อ
 ทรงติดราชการสงครามทางอินเดีย ต้องรีบเสด็จกลับกรุงธนบุรี
 เมืองปัตตานีนึกคงเป็นอิสระอยู่จนตลอดรัชกาล

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๘
 พระเจ้าอองวะปะดุงยกทัพใหญ่เข้ามาตีเมืองไทย ๖ ทัพ ครองหน

บรรดาหัวเมืองปักษ์ใต้ตั้งแต่เมืองชุมพรไปเลยแก่พม่าซำคัก เว้น
แต่เมืองถลางททาวเทพกษัตริย์ ท้าวศรีสุนทรรักษาไว้ได้ ภาย
หลังเมื่อทัพไทยตีทัพพม่าแตกหมด พระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลก โปรดให้กรมพระราชวังบวร ฯ สู้รบถึงหนาทเป็นจอม
พล เสด็จยกทัพหลวงมาปราบปรามพม่าซำคักถึงหัวเมืองตะวัน
ตก ครั้นถึงเมืองสงขลา ทรงทราบว่าเมืองปัตตานีก่อกำเริบ
ขึ้น จึงโปรดให้ข้าหลวงเชิญกระแสน้ำไปถึงพระยาปัตตานีว่า
ให้มายอมชนแก่กรุงเทพ ฯ เสียอย่างแต่ก่อน แต่พระยาปัตตานี
ไม่ยอม ก็ทรงขัดเคือง จึงรับสั่งให้พระยากลาโหมราชเสนา
พระยาเสน่ห์หาภุขร (ทองอิน) พระยาพิทลุง (ทองขาว) หลวง
สุวรรณครีธมบดี (บุญชูย) และปลัดเมืองจะนะ (ขวัญชัย)
ยกกองทัพลงไปตีได้เมืองปัตตานี พระยาปัตตานีหนีไปทางรามันห์
พระยากลาโหมให้ปลัดเมืองจะนะตาม ไปทันกันที่ปากน้ำเมือง
รามันห์ พระยาปัตตานีถูกติดตาม เมื่อดำเมืองปัตตานีได้แล้วจึงรับ
สั่งให้กวาดครอบครัวและเก็บเครื่องศาสตราวุธ คือ ปืนใหญ่ที่
เรียกว่า นางพระยาปัตตานี เป็นต้น ไปไว้ ณ กรุงเทพ ฯ เพื่อเป็น
การติดทอนกำลังลงเสียบ้าง แล้วทรงตั้งแซกผู้เป็นเชื้อสายพระ
ยาปัตตานี ผู้มีความชอบ เป็นพระยาปัตตานี ชื่อว่า ราชยาปัตตานี
ต่อมา

อยู่มาเมื่อปีจอ โทศก พ.ศ. ๒๓๓๓ มีแซกซาหยัดมา

แต่ประเทศอินเดีย อ้างพวกของตนว่าเป็นเชื้อสายสืบมาแต่พระนา
 บมพระหมัด อวดอ้างว่าเป็นผู้เคษฐ์รู้สรรพเวทมนต์ต่าง ๆ จน
 พวกแขกหลงเชื่อพากันนิยมนับถือเป็นอันมาก พระยาปัตตานี
 กรมพระราชวังบวร ฯ ทรงตั้งไวให้เห็นได้ของโอกาสจึงคบคิดกับ
 พวกแขกชาห์ยัด แยกพนเมือง และพวกแขกสลัดเมืองอื่น ๆ ยก
 กองทัพไปตีเมืองสงขลา ตั้งค่ายอยู่ที่เขาตูกช้างและบ้านบางกระ-
 ดาน เวลานั้นหลวงสุวรรณศรีสมบัติ เจ้าเมืองสงขลา มีความ
 ชอบในการปราบปรามหัวเมืองแขก คราวก่อนโปรดให้เลื่อน
 ยศขึ้นเป็นพระยาแล้ว เห็นว่าตนมีกำลังไม่พอจะต้านทานพวกแขก
 จึงมีหนังสือไปขอกองทัพกรุงฉบับหนึ่ง ถึงเจ้าพระยาหนคร (พัฒน์)
 ฉบับหนึ่ง เพื่อขอกองทัพมาช่วยแล้วก็ถอยกองทัพเมืองสงขลา
 ไปตั้งมั่นอยู่ที่แดนเมืองพัทลุง พระศรีไกรลาคเป็นเจ้าเมืองพัทลุง
 ดันขาดศึกหลบหนีไปเสียก่อนแล้ว ภายหลังทรงทราบเข้ามรรบ
 ตั้งให้ถอดเสีย แล้วทรงตั้งพระยาพัทลุง (ขุน) เป็นเจ้าเมืองต่อไป
 โปรดให้พระยากลาโหม ราชเล่านายกกองทัพกรุง ออกมาช่วย กอง
 หนึ่ง ขณะที่ทัพกรุงยังไม่มาถึง เจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราช
 (พัฒน์) เจ้าเมืองหนคร ได้รับหนังสือทราบข่าวแล้วยกกองทัพไป
 สัมทบกับกองทัพพระยาสงขลาช่วยกันระดมตีกองทัพแขก ตามพง
 คาวดารเมืองสงขลาว่า กองทัพเมืองหนครศรีธรรมราชและเมือง
 สงขลา ได้ตามไปทันกันที่ค่ายเขาตูกช้าง รบกันถึงตลุมบอน

อ้ายโต๊ะซาหยัดเล็กน้ามนต์ไปรยอยู่กับที่ กองทัพเมืองนครศรี
 ธรรมราช เมืองสงขลา ตีหักเข้าไปยังอ้ายโต๊ะซาหยัดตายอยู่กับ
 ที่ พวกแขกตายเป็นอันมาก ที่เหลือตายแตกหนีไปสิ้น แล้ว
 พระยาสงขลาติดตามไปตีเมืองปัตตานีได้ จับตัวรายาปัตตานีส่ง
 เข้าไปกรุงเทพ ฯ เมื่อกลับจากเมืองปัตตานีถึงเมืองสงขลา ราว
 ๔-๕ วัน กองทัพกรุงจึงยกออกไปถึง ด้วยเหตุนี้พระยาสงขลา
 จึงมีความชอบมาก โปรดให้เลื่อนยศขึ้นเป็นเจ้าพระยาอินทวิ
 ศรสัมฤทธิ์สงครามรามภักดีอภัยพิริยปรากรม ยกเมืองสงขลาขึ้น
 เป็นเมืองเอก ขึ้นตรงต่อกรุงเทพ ฯ ไม่ขึ้นต่อเมืองนครศรี
 ธรรมราชอย่างแต่ก่อน แล้วโปรดให้เจ้าพระยาสงขลา กับพระ
 ยาอภัยสงคราม ไปจัดการแยกเมืองปัตตานีออกเป็น ๗ หัวเมือง
 คือ ปัตตานี ยะลา หนองจิก รามันห์ ด้ายบุรี ระแงะ และ
 ยะลา ให้เจ้าพระยาสงขลาเป็นผู้กำกับ แล้วทรงตั้งคนไทยบ้าง
 แขกที่มีความดีความกล้าบ้าง ให้เป็นผู้ว่าราชการเมือง หัวเมือง
 แยก ๗ หัวเมือง จึงอยู่ในบังคับบัญชาของเจ้าเมืองสงขลามาจน
 พ.ศ. ๒๔๔๘ เมื่อจัดหัวเมืองเหล่านี้เป็นมณฑลในรัชกาลที่ ๕ เมือง
 ยะลาแยกออกจากเมืองปัตตานี และมาเป็น จังหวัดยะลา ในบัด
 นี้ มีกรณีเป็นมาดังกล่าวแล้ว

สมัยสร้างวัดคูหาภิมุข

เมื่อได้กล่าวถึงกรณีที่ได้แยกเมืองยะลาออกจากเมือง
ปัตตานีตั้งนแล้ว^{๑๖๕} ๒ ต่อไปสมควรที่จะทราบอาณาเขตของเมืองยะ
ลาพอเป็นเครื่องประดับความรู้^{๑๖๖} ๓ อันอาณาเขตของเมืองยะลาที่
เจ้าพระยาสังขตา (บุญอัย) กับพระยาอภัยสงครามได้แยกไว้ครั้ง
รัชกาลที่ ๑ คือ

ทิศเหนือ ต่อแดนเมืองหนอกจิก มีเขาคำตาคร^{๑๖๗}
(เขาดกน้ำทรายขาว) เป็นแดนกันเขต^{๑๖๘}

ทิศใต้ ตั้งแต่เขาปะอาหมะ บั๊กหัดกเรียงไปทางตะ
วันออกถึงปะมะหลดสะเตาะ เหนือบ้านอิเหน จนถึงคลองท่าสาป
จรดบ้านบันนังสะตา

ทิศตะวันออก ต่อแดนเมืองปัตตานี ตั้งแต่ทะเล
เปาะยามิง มีลำห้วยยาวเรื่อไปถึงบ้านท่าสาป

ทิศตะวันตก ต่อแดนเมืองไทรบุรี มีคลองบ้านบา
โฮยแขวงเมืองเทพาเป็นเขต ขึ้นไปถึงบ้านยี่นงตลอดถึงบ้าน
มะเหลาะ

เมื่อแยกเขตแดน เมืองปัตตานี ออกเป็น ๗ หัวเมือง
ก็ทรงตั้งคนไทยบ้าง แยกทมิฬความชอบบ้าง ให้เป็นผู้ว่าราชการเมือง
นั้น ๆ แต่เจ้าเมืองยะลาคนแรกปรากฏว่าเป็นแขกชื่อตุวันยะลา
พระยาเยลา (ตุวันยะลา) นี้ได้ตั้งบ้านเรือนว่าราชการอยู่ที่ตำบล
ยะลา (ต้นทางไปอำเภอยะหา) พระยาเยลาคนนั้นปรากฏว่าได้
ทำราชการมาโดยเรียบร้อย เป็นเจ้าเมืองยะลามานถึงราว พ.ศ.
๒๓๖๐ เศษ จึงถึงแก่กรรม เพราะปรากฏความตามหนังสือ
ปัตตานีสาร เล่ม พ.ศ. ๒๔๗๗ ว่า เมื่อพระยาเยลา (ตุวันยะลา)
ถึงแก่กรรม พระยาดังขลา (เถียนเต็ง) ให้ตุวันบางกอกบุตร
พระยาเยลาถึงแก่กรรมเป็นเจ้าเมืองยะลาแทนต่อมา อันพระยา
ดังขลา (เถียนเต็ง) นี้ปรากฏว่าได้เป็นพระยาภิเษยศรีศรีรัตน
วิสุทธิศักดิ์ตามหาพิชัยสงครามรามภักดีอภัยพิริยปรากรมพาหุ ผู้ดำ
ริ้วราชการเมืองดังขลา ใน พ.ศ. ๒๓๖๓ ฉะนั้น พระยาเยลา

(ตุวันยะตอ) นับว่าเป็นเจ้าเมืองยะลาคนแรก

พระยายะลา (ตุวันบางกอก) เป็นเจ้าเมืองยะลาต่อ
มา ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เดิมของบิดา อยู่มาภายหลัง ตามหนังสือ
ปัตตานีสาร รียบเรียงโดยนายไธภา ปาดบุตร ว่า ใน
รัชกาลที่ ๓ พระยาปัตตานี พระยารามันห์ พระยาระแงะ พระ
ยายะลาเป็นขบถ ถ้าจะกล่าวความตามพงศาวดารเมืองสงขลาแล้ว
ได้ความว่า ในรัชกาลที่ ๓ ราว พ.ศ. ๒๓๗๐ เศษ ตนกุดนบุตร
เจ้าพระยาไทรท่หนีไปอยู่เกาะหมาก (ปีนัง) ละลัมผู้คนบ่าวไพร่
ยกมาตีเอาเมืองไทรบุรีคืนได้ แล้วคบคิดกับพระยาตานี (ตุวันสุ-
หรง) พระยาหนองจิก (ตุวันกะจิ) พระยารามันห์ (ตุวันกูโหนด)
และพระยายะลา (ตุวันบางกอก) เป็นขบถ ยกทัพไปตีเมืองสงขลา
เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงทราบจึงโปรดให้เจ้าพระยา
พระคลัง (ดิศ - - - ลัมเดจองค์ใหญ่) เป็นแม่ทัพ ยกไปตีทัพพวก
แตกแตก พระยาแขกทั้ง ๔ ถอยหนีไปทางเมืองระแงะ กอง
ทัพไทยไปจับตัวพระยาตานี พระยาหนองจิก พระยายะลา ที่ตำ
บลโต๊ะเต็ง แล้วให้ประหารชีวิตเสีย ณ ที่นั่นเอง ส่วนพระยา
ระแงะหนีรอดไปได้ พระยายะลา (ตุวันบางกอก) นับว่าเป็น
เจ้าเมืองคนที่ ๒

เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) อยู่จัดราชการหัวเมืองแขก

ที่ชบถ คือ ให้หนีบอดู่ เป็นเจ้าเมืองระแงะ ให้นายเมฆเมือง
 จะนะเป็นเจ้าเมืองหนองจิก ให้ตัวนุโยได้เป็นเจ้าเมืองปัตตานี
 ให้หลวงด้วงด้วดภักดี (ยมช้าย) เป็นเจ้าเมืองยะลา หลวงด้วงด้วด
 ภักดีเป็นลูกชายของพระยาตานี (ปลัดจนะขวัญชัย) เคยรับ
 ราชการเป็นผู้ช่วยเจ้าเมืองปัตตานีมาแล้ว พระยายะลา (หลวง
 ด้วงด้วดภักดี --- ยมช้าย) ได้ตั้งบ้านเรือนว่าราชการอยู่ที่ตำบลวง
 ตระ แขวงเมืองยะลา รับราชการเป็นเจ้าเมืองยะลามาชจนถึงแก
 กรรม นับว่าเมืองยะลามีเจ้าเมืองเป็นคนไทยคนแรก เวลานั้น
 คนไทยในเมืองยะลายังมีน้อย ต้องเกณฑ์คนไทยทางเมืองยี่หริ่ง
 ไปอยู่สมทบแต่ก็ไม่มากนัก ฉะนั้น แม้ว่าเจ้าเมืองเป็นคนไทย
 ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีวัดวาอารามที่ไหน จนตลอดเวลาที่พระยายะลา
 (ยมช้าย) ถึงแกกรรม นับเป็นเจ้าเมืองยะลาคนที่ ๓

กาลต่อมา ราว พ.ศ. ๒๓๘๐ ในรัชกาลที่ ๔ ทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้นายเมือง บุตรพระยายี่หริ่ง (พ่าย)
 ไปเป็นเจ้าเมืองยะลา มีนามตามพระราชทินนาม ว่า พระยา
 ณรงค์ฤทธิ์ศรีประเทศวิเศษวงศ์ฯ ได้ตั้งบ้านเรือนว่าราชการอยู่
 ที่ตำบลท่าสาป ริมแม่น้ำที่ลงมาจากเมืองรามันห์ ฟากตะวันตก
 อันบุตรหลานเหลนได้อยู่อาศัยมาจนกาลบัดนี้

ในสมัยที่พระยายะลา (เมือง) มาเป็นเจ้าเมืองยะลา

๕๗ ปรากฏตามตำนานว่าเป็นผู้มีอชยาศัยใจคอกว้างขวางอารี
 อารอบ เป็นที่รักใคร่นับถือของราษฎรทั้งแขกและไทย ประ-
 กอบกับเนอเทศเมืองยะตากว้างขวาง เหมาะแก่การที่จะทำไร่ไถ
 นา จึงเป็นเหตุให้คนไทยหัวเมืองใกล้เคียงชักชวนกันไปอยู่
 ประกอบการอาชีพมากมาย ในครั้งนั้นราษฎรชาวเมืองยหริ่ง
 ซึ่งเคยเป็นคนสนิทชิดเชื้อของพระยาพะยา (เมือง) ครังยังอยู่ที่
 เมืองยหริ่ง เมื่อได้ทราบข่าวว่าเจ้าเมืองเดิมของตนไปเป็นเจ้า
 เมืองยะลา มีอชยาศัยใจคออารีอารอบ ประกอบกับการอาชีพ
 ทางจังหวัดยะลาสะดวก จึงได้ยกครัวเรือนพากันไปอยู่ประมาณ
 ๓๐ ครัวเรือน มีนายคองทองเป็นหัวหน้า ได้ตั้งเคหะสถานอยู่
 ที่ตำบลบ้านหน้าถ้ำ ครันอยู่นาน ๆ เข้าเมื่อไม่มีวัดวาอารามเป็น
 สถานทบาศาเพณบุญกุศลมีความว้าเหวใจ ยิ่งถึงคราวเป็นตาย
 จะประกอบพิธีกรรมตามลัทธิศาสนาพระสงฆ์ไม่ได้ จึงพร้อมใจกัน
 ไปร้องเรียนต่อพระยาพะยา แจ้งความประสงค์ของพวกตนให้ทราบ
 และได้แจ้งว่าท้าวเขาบ้านหน้าถ้ำ มีพระพุทธรูปได้ยาค้นอยู่ในถ้ำ
 สมควรที่จะสร้างเป็นวัดไว้สำหรับทำบุญให้ท่าน พระยาพะยา
 เป็นคนไทย ทรงเมื่อครั้งอยู่ที่เมืองยหริ่งอันเป็นเมืองที่มดมาก
 ก้อนุญาตให้นายคองทองได้สร้างวัดตามปรารถนา นายคองทอง
 กับพวกจึงได้ปรึกษากันว่า สมควรที่จะสร้างวัดทรมภูเข
 ใกล้ถ้ำพระพุทธรูปได้ยาค้น บริเวณวัดตั้งไปตามเนื้อที่ของภูเข

หรือถ้าจะพูดกันง่าย ๆ ก็ตั้งวัดอยู่ปากซ้ายของภูเขาคาใช้วัดในบัค
 นไม่ ทกถาวเช่นน เนื่องด้วยกล่าวตามถ้อยคำของนายนิม บุตร
 นายคงทองผู้สร้างวัด และเป็นผู้มาเกิดที่บ้านหน้าตา เวลานั้นอายุ
 ได้ ๘๐ ปีเศษ ยังมีชีวิตอยู่ (พ.ศ. ๒๔๗๘) เล่าว่า เมื่อนายนิม
 พอรู้อย่างถนัดเห็นด้านกึ่งข่อยแล้ว แต่วัดกุหาภิมุข นายคง
 ทองบิดาพร้อมด้วยพวกพ้องเป็นผู้สร้าง จึงเป็นอันได้ใจความว่า
 วัดกุหาภิมุขสร้างในรัชกาลที่ ๔ นเอง ประมาณ ๓๐๐ ปีเป็นอย่าง
 มาก

เจ้าอาวาสวัดคูหาภิมุข

อันเจ้าอาวาสวัดคูหาภิมุข นับตั้งแต่สมัยแรกสร้าง
วัดมาถึงสมัยปัจจุบันนี้รวมด้วยกัน ๗ รูป คือ

๑. พระไชยทอง จตุตถโร อายุ ๕๕ ปี พรรษา
๓๐ เดิมอยู่วัดเลื้อเมือง กิ่งจะทองพระ อำเภอเมือง จังหวัด
สงขลา เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก เป็นเจ้าอาวาสอยู่ได้ ๓๕ พรรษา
มรณะเมื่ออายุ ๗๐ ปี พรรษา ๒๕ ด้วยโรคชราภาพ

ในยุคนั้น วัดยังเป็นแต่เพียงสำนักสงฆ์ ยังไม่มี
พระอธิการสำหรับทำสังฆกรรม คงใช้อุทกเขปตีมา คือ ค่ำลา
นาในหอยท่มอยู่ เสนาสนะที่อยู่อาศัยก็ยังไม่มีการวัดตกเป็นหลัก
ฐาน โดยมากกุฏิวิหารปลูกสร้างกันเป็นชนิดก้ามระลอบเป็นพื้น ใน

สมัยนั้นตั้งก่อสร้างหายาก ทั้งคณะพุทธรบริษัทยังไม่มีหลักแหล่ง

๒. พระครูธรรมบัณฑิต (เพ็ชร ฐิตวิโส) อายุ ๖๐ ปี พรรษา ๓๐ เดิมเป็นเจ้าอาวาสวัดยุพาราม (ยุโป) ตำบลยุโป อำเภอเมือง จังหวัดยะลา เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๒ คณะพุทธรบริษัทวัดกุหาภิมุขนิมนต์มาเป็นเจ้าอาวาสอยู่ได้ ๑๓ ปี มรณภาพเมื่ออายุ ๘๓ ปี พรรษา ๕๓ ด้วยโรคชราภาพ

ในยุคนั้น ท่านได้สร้างสิ่งถาวรวัตถุหลายอย่าง คือ พระอุโบสถหลังเก่า และได้จัดการผูกพัทธสีมาเป็นที่เรียบร้อย สะดวกในการที่ภิกษุจะกระทำกิจพระศาสนา ท่านได้สร้างพระพุทธรูปก่อด้วยอิฐถือปูนขาว แบบพระนั่งปางต่าง ๆ ประดิษฐานไว้ในถ้ำพระพุทธรูปได้ยาล้นรวม ๑๕ รูป (เวลานั้นพระพุทธรูปนั้นชำรุดชำป่อสูญหมดแล้ว มีอยู่เดี๋ยวนี้ได้จัดการปฏิสังขรณ์ภายหลัง) ท่านได้จัดการสร้างกุฎถาวรชน ๒ หลัง เพื่อเป็นที่อาศัยของภิกษุสามเณร ทั้งได้จัดการสร้างศาลาการเปรียญชนิดถาวร เพื่อเป็นสถานที่บำเพ็ญบุญของคณะพุทธรบริษัท ๑ หลัง ท่านมีตำแหน่งเป็นพระอุปัชฌายะในเมืองยะลาสมัยนั้น นับว่าท่านพระครูธรรมชนนเป็นผู้ที่มกุณวุฒิและมีอิทธิหารในสมัยนั้น เป็นที่เคารพนับถือของคณะพุทธรบริษัททั้งหลาย ท่านได้จัดการสร้าง

วัดยุพาราม (ยุโป) ๑ วัด ได้จัดการสร้างวัดมั่งงั่งหนึ่งเก่า ๑ วัด
 เวลานั้นอยู่ในเขตอำเภอยะรัง นอกจากนั้นท่านได้จัดการสร้างวัด
 ตรง อำเภอมายอ ๑ วัด ทั้งสองวัดนั้นอยู่ในเขตจังหวัดปัตตานี

๓. พระศุภ จันทโร อายุ ๒๗ ปี พรรษา ๕
 เป็นสังฆวิการิกของพระครูธรรมขันธ ประจำอยู่วัดกุหาภิมุขนั้น
 เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๓ อยู่เป็นเจ้าอาวาสได้ ๑๗ ปี มีความกระตือรือร้น
 เป็หน้าในกิจสมณเพศ จึงลาสิกขาบท เมื่ออายุ ๔๕ ปี

พรรษา ๒๒

ในยุคนั้น ไม่ปรากฏว่าท่านได้ทำกิจการก่อสร้าง
 ถาวรวัตถุเป็นหลักฐานไว้ในพระพุทธานุศาสน์แต่ประการใด เว้นแต่
 ท่านได้ทำการก่อสร้างอนุสาวรีย์ ที่บรรจุอัฐิของพระครูธรรมขันธ
 ซึ่งเป็นพระอุปัชฌายะของท่านเท่านั้น แต่ก็ไม่ปรากฏว่ายังไม่สำเร็จ
 เรียบร้อย

๔. พระครูพรหมทอง จันทสิริ . อายุ ๔๗ ปี
 พรรษา ๒๕ เดิมอยู่วัดตานีนรดีโมสร (บางน้ำจืด) อำเภอเมือง
 จังหวัดปัตตานี เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๔ อยู่เป็นเจ้าอาวาสได้ ๓๗
 ปี ถึงมรณภาพเมื่ออายุ ๘๔ ปี พรรษา ๖๒ ตรงกับวันท ๗

มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๑ มรณภาพด้วยโรคลมพิษ หมอไม่มี
โอกาสช่วยได้

ในยุคนั้น ท่านได้จัดการสร้างถาวรวัตถุอนุสาวรีย์ที่
บรรจุนิทานพระครูธรรมขันธ์ ซึ่งพระครู จนฺทสโร สร้างค้าง
ไว้ให้สำเร็จเรียบร้อย ต่อไปท่านได้จัดการปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป
ได้ยาสันที่ชำรุดบางส่วน ท่านอุตสาหะพยายามทำจนเป็นผลสำเร็จ
เรียบร้อยดังปรากฏอยู่บัดนี้ และท่านได้ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป
ปางต่าง ๆ ที่ชำรุดอยู่ ๑๕ รูป ตั้งปรากฏอยู่หน้าพระพรพุทธ
ได้ยาสันในถาบัดนี้ ท่านได้พยายามสร้างบันไดขึ้นล่างก่อด้วยอิฐ
ถือปูนขาว ขึ้นไปสู่ถาพระพุทธรูปได้ยาสัน ซึ่งในเวลานั้นได้จัด
การก่อสร้างแบบทันสมัยใช้เหล็กคอนกรีตตลอด ท่านได้จัดการ
สร้างพระอุโบสถแบบก่ออิฐถือปูนขาวอย่างถาวร โดยใช้ทุนการ
ก่อสร้างของท่านเอง เวลานั้นยังมีอยู่ ท่านได้จัดการย้ายวัดนั้น
ออกไปอยู่อีกฟากหนึ่งของลำห้วย ท่านได้พิจารณาเห็นแล้วว่า
กาลต่อไปเมื่อน้ำ วัดกุหาภิมุขนั้นอาจมีความเจริญ สถานที่วัด
เดิมมีเนื้อที่น้อยนัก เหตุอันนี้จึงทำให้ท่านต้องทำการย้ายวัด คือ
วัดที่อยู่ในเวลานั้น ทวัดนมเนื้อที่ ๑๒ ไร่ ๓ งานเศษ ท่านได้จัด
การสร้างกุฏิแบบถาวร ๑ หลัง กว้างยาวมาก เพื่อเป็นที่อาศัย
ของภิกษุสามเณร เวลานั้นชำรุดถูกรื้อแล้วสร้างใหม่แทน ท่าน

จัดการสร้างถนนใช้หินถมข้ามห้วย ตอนนั้นชำมเขยท่านมากที่
ท่านอุตล่ำให้พยายามทำถนนของท่านกระทั่งเป็นผลสำเร็จ ยังมีอยู่
บัดนี้ ต้องใช้หินร่วนราวหนึ่งหมื่นควบคเมตรเศษ ท่านพยายาม
สร้างถนนนี้ ๓๕ ปีเศษจึงสำเร็จ กว้าง ๕.๐๐ ม. ยาว ๗๓.๐๐ ม.
ท่านได้จัดการสร้างศาลาการเปรียญอย่างถาวรหนึ่งหลัง เพื่อให้
คณะพุทธบริษัทได้อาศัยบำเพ็ญการกุศล เวลานี้ยังมีอยู่ เมื่อ
ท่านมีอายุได้ ๔๘ ปี ท่านได้รับตำแหน่งเป็นพระปลัดฐานานุกรม
ของพระครูพิพัฒน์สมณกิจ (คู่ข) เจ้าคณะเมืองปัตตานี เมื่อ
ท่านมีอายุได้ ๕๑ ปี รับตำแหน่งแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌายะ และ
ได้รับตำแหน่งแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะแขวงจังหวัดยะลา ยังไม่ทัน
รับพระราชทินนามอายุกาลของท่านไม่รอท่านก็มามรณะเสีย คง
มีแต่สมณศักดิ์เป็นเพียงพระครูพรหมทอง จนฺทศีริ ชนประทอน
เท่านั้น

๕. พระเลื่อน ปญญวนโต อายุ ๓๖ ปี พรรษา

๑๖ เป็นสังฆวิहारิกของพระครูพรหมทอง จนฺทศีริ เคยอยู่
ประจำวัดกุหาภิมุขมาตั้งแต่ได้รับการบรรพชาอุปสมบท เป็นผู้
รักษารักษาแทนเจ้าอาวาสรูปที่ ๕ อยู่ประจำมาได้ ๑ ปีเศษ อายุ
ได้ ๓๗ ปี พรรษา ๑๗ ท่านมีความกระตือรือร้นเบือหน่ายไม่มีความ
ถ้ามารถที่จะประพฤติพรตพรหมจรรย์ต่อไปได้ จึงลาสิกขาบทไป

ในยุคนั้น ไม่ปรากฏว่าได้ทำการก่อสร้างถาวรวัตถุ
ขึ้นในวัดนั้นเป็นหลักฐานประการใด เพียงแต่ได้จัดการทำศพพระ
ครูพรหมทอง จนฺทสิริ ผู้เป็นพระอุปัชฌายะของตนเท่านั้น

๖. พระปาน อินฺทมนี อายุ ๕๓ ปี พรรษา ๓๐
เดิมท่านอยู่วัดยุพาราม (ยุโป) อำเภอเมือง จังหวัดยะลา มา
ประจำอยู่ที่วัดกุหาภิมุขประมาณ ๑๕ ปีเศษ ต่อมาภายหลังท่าน
ไปเที่ยวทางจังหวัดสงขลา คณะญาติโยมของท่านนิมนต์ไปอยู่
วัดครองเรือน อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ประมาณ ๑ ปี
เศษ พอดีพระครูพรหมทอง จนฺทสิริ เจ้าอาวาสวัดกุหาภิมุข
มรณภาพ คณะพุทธบริษัทวัดกุหาภิมุขนิมนต์ท่านมาเป็นผู้รักษา
การแทนเจ้าอาวาสรูปที่ ๖ เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสได้
ประมาณ ๘ เดือน ลาออกจากผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส บัดนี้
ท่านไปเป็นเจ้าอาวาสวัดเนรัญชราราช อำเภอบันนังสตา จัง
หวัดยะลา

ในยุคนั้น ไม่ปรากฏว่าได้ทำการก่อสร้างถาวรวัตถุ
แต่ประการใด เนื่องจากมีเวลาการรักษาการแทนเจ้าอาวาสน้อยนัก

๗. พระครูพุทธไศยารักษ์ (นุ้ม เพ็ชรกล้า) มี
ฉายาว่า จกฺกขโร เป็นสังฆวิहारิกของพระครูพรหมทอง

จนทสิริ (เจ้าอาวาสรูปที่ ๔) เป็นนิสิตในสำนักเรียนวัดตานีนร
 ตโมธร จังหวัดปัตตานี สอบได้ได้นักธรรมชั้นโท ได้รับการ
 แต่งตั้งจากทางการคณะสงฆ์ ดงน

เป็นผู้รักษาการตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดคูหาภิมุข วันที่
 ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๒ อายุ ๒๕ ปี พรรษา ๕ ขณะนั้นเป็น
 ฐานานุกรมที่พระใบฎีกา

เป็นเจ้าอาวาสวัดคูหาภิมุข วันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ.
 ๒๔๗๕ ในพรรษาได้ทำการเปิดสำนักเรียนนักธรรมชั้นในวัดน
 ชนตรี โท เอก

เป็นเจ้าคณะตำบลหน้าตา และ อำเภอบันนังสตา
 อำเภอรามันห์ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

เป็นพระอุปัชฌายะ เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ.
 ๒๔๗๘ มีหน้าที่ให้บรรพชาและอุปสมบทกุลบุตร ในตำบลหน้า
 ตา อำเภอรามันห์ และอำเภอบันนังสตาด้วย

ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระครูพุทธไศยา

รัช^๖ เม^๖อ^๖ว^๖น^๖ท^๖ ๑ มี^๖น^๖า^๖ค^๖ม^๖ พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นพระครูพระราชทิน-
นาม^๖ชน^๖เจ้า^๖ค^๖ณะ^๖ตำ^๖บ^๖ล

ได้^๖รับ^๖ตรา^๖ตั้ง^๖ เป็น^๖กร^๖ร^๖ม^๖การ^๖ตร^๖ว^๖จ^๖ป^๖ระ^๖โย^๖ค^๖ณ^๖ั^๖ก^๖ร^๖ร^๖ม^๖ต^๖ร^๖
ส^๖นาม^๖ห^๖ด^๖ว^๖ง^๖จ^๖ห^๖ว^๖ด^๖ย^๖ะ^๖ด^๖า เม^๖อ^๖ว^๖น^๖ท^๖ ๑๕ ช^๖ิ^๖น^๖ว^๖า^๖ค^๖ม^๖ พ.ศ. ๒๔๘๗

ได้^๖รับ^๖แ^๖ต^๖ง^๖ต^๖ง^๖ให้^๖เป็น^๖ส^๖า^๖ชา^๖ร^๖ณ^๖ูป^๖การ^๖จ^๖ห^๖ว^๖ด^๖ย^๖ะ^๖ด^๖า เม^๖อ^๖
ว^๖น^๖ท^๖ ๑ มี^๖น^๖า^๖ค^๖ม^๖ พ.ศ. ๒๔๘๘ ช^๖ิ^๖น^๖พระ^๖ค^๖ณ^๖า^๖ชิ^๖การ^๖ค^๖ณ^๖ะ^๖กร^๖ร^๖ม^๖การ^๖
ส^๖ง^๖ม^๖จ^๖ห^๖ว^๖ด^๖ย^๖ะ^๖ด^๖า

ได้^๖รับ^๖การ^๖แ^๖ต^๖ง^๖ต^๖ง^๖ให้^๖เป็น^๖ผู้^๖ร^๖ก^๖ษา^๖การ^๖ตำ^๖ห^๖น^๖ง^๖เจ้า^๖ค^๖ณะ^๖
อ^๖ำ^๖เภ^๖อ^๖ย^๖ะ^๖หา เม^๖อ^๖ว^๖น^๖ท^๖ ๒๑ ส^๖ิง^๖ห^๖า^๖ค^๖ม^๖ พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็น^๖การ^๖ช^๖ว^๖คร^๖าว^๖
เพ^๖รา^๖ะ^๖เจ้า^๖ค^๖ณะ^๖อ^๖ำ^๖เภ^๖อ^๖ว^๖าง^๖ด^๖ง

ได้^๖รับ^๖การ^๖แ^๖ต^๖ง^๖ต^๖ง^๖ให้^๖เป็น^๖ผู้^๖ร^๖ก^๖ษา^๖การ^๖ตำ^๖ห^๖น^๖ง^๖เจ้า^๖ค^๖ณะ^๖
อ^๖ำ^๖เภ^๖อ^๖เม^๖อ^๖ย^๖ะ^๖ด^๖า เม^๖อ^๖ว^๖น^๖ท^๖ ๓ ช^๖ิ^๖น^๖ว^๖า^๖ค^๖ม^๖ พ.ศ. ๒๔๘๐ เป็น^๖การ^๖
ช^๖ว^๖คร^๖าว^๖ เพ^๖รา^๖ะ^๖เจ้า^๖ค^๖ณะ^๖อ^๖ำ^๖เภ^๖อ^๖ว^๖าง^๖ด^๖ง

ใน^๖ยุ^๖ค^๖บ^๖ั^๖จ^๖ุ^๖บ^๖ั^๖น^๖นี้ ได้^๖จั^๖ต^๖การ^๖ก^๖่อ^๖ร^๖้าง^๖เส^๖นา^๖ส^๖ห^๖ะ^๖ถ^๖า^๖น^๖ท^๖
พระ^๖พุ^๖ท^๖ธ^๖ไ^๖ส^๖ย^๖า^๖ส^๖ัน^๖ตาม^๖บ^๖ริ^๖เว^๖ณ^๖ถ^๖า^๖แจ^๖ง^๖ให้^๖ส^๖่ง^๖า^๖ง^๖า^๖ม^๖ และ^๖ได้^๖ช^๖ย^๖า^๖ย^๖เขต^๖

วัดโดยซื้อที่ดินเพิ่มเติมขึ้นอีก ทำวัดให้กว้างขวาง นอกจากนั้น
 ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ นี้ จะเปิดสอนบาลี ตั้งเป็นสำนักเรียนขึ้นอีกใน
 จังหวัดนี้ และคณะกรรมการวัดตลอดถึงพ่อค้าและประชาชน
 ได้จัดให้มีงานนักขัตฤกษ์ประจำปี เป็นอุบายวิหาเงินบำรุงวัด
 ทั้งนี้เพราะเป็นความจำเป็นยิ่ง กาทวดนี้เป็นวัดที่ออกหน้าออกตา
 เป็นสถานที่รับรองแขกเมืองของชาวจังหวัดยะลา ส่วนรายการ
 การก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ในยุคที่พระครูพุทธไศยารักษ์เป็นเจ้าของวัด
 นั้นจำนวนมาก ถ้าจะคิดเป็นเงินกมจนวนหลายแสนบาท ตั้ง
 จะมีรายการละเอียดแจ้งต่อไป

บันทึกสิ่งก่อสร้าง วัดคูหาภิมุข

ตำบลหน้าถ้ำ อำเภอเมืองยะลา จังหวัดยะลา

พ.ศ. ๒๔๗๓ พระครูพุทธไคยารักษ์ พร้อมด้วยคณะพุทธบริ
ษัฏวัดคูหาภิมุข ได้จัดการสร้างร่ววัดคูหาภิมุข
ด้วยถ้ายถวดหนาม เสาไม้แก่น รอบบริเวณวัด
สิ้นเงิน ๓๕๐.๐๐ บาท (สามร้อยห้าสิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๗๓ พระครูพุทธไคยารักษ์ พร้อมด้วยคณะพุทธบริ
ษัฏวัดคูหาภิมุข ได้จัดการสร้างหอนันทรงบัน
ทยา แบบถาวร สิ้นเงิน ๓,๕๗๕.๐๐ บาท
(สามพันห้าร้อยเจ็ดสิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๗๕ พระครูพุทธไคยารักษ์ พร้อมด้วยคณะศิษยา

นุศิษย์ ได้จัดการสร้างอนุสาวรีย์ที่บรรจุอัฐิพระ
ครูพรหมทอง จันทศิริ ด้วยเงินทุนของพระครู
พรหมทอง จันทศิริ และเงินสมทบทุนของคณะ
ศิษยานุศิษย์ ดันเงิน ๓,๕๒๐.๐๐ บาท (หนึ่งพัน
ห้าร้อยยี่สิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๓๖

พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างกุฏิองค์กุด
ทรงบันหย้า มีมุขกลาง แบบถาวร ๓ หลัง
ด้วยเงินทุนของนายจันเม้ง นางไป๋ห้วย องค์กุด
และคณะพุทธบริษัทวัดคูหาภิมุข ดันเงิน
๘๕๐.๐๐ บาท (แปดร้อยห้าสิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๓๗

พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างบันได
คอนกรีตชนกตาพระพุทธไศยาดันต่อนกลาง ด้วย
เงินทุนของนางเองเกยว แซ่ฮั่น ดันเงิน ๗๒๐.๐๐
บาท (เจ็ดร้อยยี่สิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๓๘

พระครูพุทธไศยารักษ์ พร้อมด้วยคณะพุทธบริ
ษัทวัดคูหาภิมุข มีนายสมบุรณ์ นางเนียม
กุดนรงค์ นายตบ นางอิม เพ็ชรกล้า เป็น

หัวหน้า ได้จัดการสร้างศาลาการเปรียญ ทรง
บันหย้า ๒ ชั้น แบบถาวร ๓ หลัง ดันเงิน
๘,๕๕๐.๐๐ บาท (เก้าพันห้าร้อยห้าสิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๓๘ พระครูพุทธไคยารักษ์ ได้จัดการสร้างสะพาน
คอนกรีต ๒ สะพาน คือ สะพานกุศลและสะพาน
ส่องแสง ด้วยเงินทุนของนายจันเม้ง นางโป
ห้วย อังสกุศล และคณะพุทธบริษัทวัดคูหาภิมุข
ดันเงิน ๓,๕๐๐.๐๐ บาท (สามพันห้าร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๓๘ พระครูพุทธไคยารักษ์ ได้จัดการสร้างกุฏิเพ็ชร
กล้า ทรงบันหย้า ๒ ชั้น แบบถาวร ๓ หลัง
ด้วยเงินทุน ของ คณะพุทธบริษัท ที่มานมัสการ
พระพุทธรูปไคยารักษ์ และคณะพุทธบริษัทวัดคูหา
ภิมุข ดันเงิน ๓,๕๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งพันห้าร้อย
บาท)

พ.ศ. ๒๔๓๘ พระครูพุทธไคยารักษ์ ได้จัดการซ่อมแซมถนน
ข้ามห้วยไปถ้ำพระพุทธรูปไคยารักษ์ ด้วยเงินทุน
ของ คณะพุทธบริษัท ที่มานมัสการพระพุทธรูปไคยารักษ์

ยาดัน และคณะพุทธบริษัทวัดกุหาภิมุข ถิ่นเงิน
๓๕๐.๐๐ บาท (สามร้อยห้าสิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๓๕ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างธรรมาดัน
ประดับมุก ๑ ธรรมาดัน ด้วยทุนของนางโป
ห้วย อังตกุล ถิ่นเงิน ๓,๓๕๐.๐๐ บาท (หนึ่ง
พันสามร้อยห้าสิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๓๕ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างหอรระฆัง
คอนกรีต แบบนวดกรรม ๒ ชั้น ๑ หอ ด้วยเงิน
ทุนของ นายต้มบุรณ นางเนียม กุดนรงค์
นายตบ นางอม เพชรกล้า และคณะพุทธบริ
ษัทวัดกุหาภิมุข ถิ่นเงิน ๓,๒๕๐.๐๐ บาท (หนึ่ง
พันสองร้อยห้าสิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๓๕ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างถนนหน้า
พระอุโบสถ ด้วยเงินทุนของ นายปรีชา รัตตกุล
ถิ่นเงิน ๖๕๐.๐๐ บาท (หกร้อยห้าสิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๓๕ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างบ่อน้ำ

คอนกรต ๒ บ่อ ด้วยเงินทุนของคณะพุทธบริษัท
วัดกุหาภิมุข ต้นเงิน ๕๐๐.๐๐ บาท (ห้าร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๘๐ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างบันได
คอนกรตหน้าพระพุทธรูปยืน ๒ บันได คือ
บันไดวิหารและบันไดศาลาตั้ง ด้วยเงินทุนของ
นายจันเม้ง นางไป๋ห้วย อังตกุล ต้นเงิน
๓,๒๓๐.๐๐ บาท (หนึ่งพันสองร้อยสามสิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๘๑ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างพระพุทธรูป
ทองแดงขัด ๑ องค์ พร้อมด้วยมณฑป ด้วย
เงินทุนของ นายสมบุรณ์ นางเนียม กุลนรงค์
พร้อมด้วยหลานและญาติ ต้นเงิน ๓,๒๐๐.๐๐ บาท
(หนึ่งพันสองร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๘๒ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างกุฏิจรัล
สามัคคี ทรงปั้นหย่า แบบถาวร ๑ หลัง ด้วย
เงินทุนของ นายฉุนหลอก นางจูเตียง จรุงรักษ์

และคณะพุทธบริษัทวัดคูหาภิมุข ถิ่นเงิน ๓,๕๐๐.
๐๐ บาท (หนึ่งพันห้าร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๘๒ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างพระบาท
จำลองหล่อด้วยโลหะ ด้วยเงินทุนของ นางนุ้ม
แซ่ตัน ถิ่นเงิน ๕๕๐.๐๐ บาท (ห้าร้อยห้าสิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๘๓ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างพระพุทธรูป
ทองแดงปิดทอง ๑ องค์ พร้อมด้วยมณฑป
ด้วยเงินทุนของ นางวิเศษวงศ์ (พร้อม บุณ
ธรรม) ถิ่นเงิน ๘๕๐.๐๐ บาท (แปดร้อยห้าสิบ
บาท)

พ.ศ. ๒๔๘๔ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างรูปยักษ์
คอนกรีต ๑ รูป ไว้ที่ประตูหน้าพระพุทธรูปได้ยาสัน
ด้วยเงินทุนของ พระครูพุทธไศยารักษ์ และ
คณะพุทธบริษัทวัดคูหาภิมุข ถิ่นเงิน ๔๓๐.๐๐
บาท (สี่ร้อยสามสิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๘๕ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างวัดสุนทร

ประชากร ตำบลกายบอเกาะ อำเภอรามันห์
จังหวัดยะลา ด้วยเงินทุนของ นายสุนทร นาง
บุญเตียง พงษ์พานิช พร้อมด้วยคณะผู้มิจิต
ศรัทธา เงิน ๒๕,๐๐๐.๐๐ บาท (สองหมื่นห้า
พันบาท)

พ.ศ. ๒๔๘๕

พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างพระเจ้า
๕ พระองค์ บนด้วยปูนซีเมนต์ ทง ๕ พระองค์
ด้วยเงินทุนของ นางไผ่เย็น นายสุนทร
ศิริพันธ์ เงิน ๒,๕๐๐.๐๐ บาท (สองพันห้า
ร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๘๕

พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างถนนรอบ
วัดนามหน้าวัด ด้วยเงินทุนของคณะพุทธบริษัท
ที่มานมัสการพระพุทธรูปได้ยาดัน เงิน ๓,๖๐๐.๐๐
บาท (หนึ่งพันหก ร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๙๐

พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างพระไตร
ปิฎก ฉบับ ส. ธรรมภักดี ๑ จบ ด้วยเงินทุน
ของ นางจู้ นางเย็น แซ่โก้ย เงิน ๒,๘๐๐.๐๐

บาท (สองพันเก้าร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๑

พระครูพุทธไศยารักษ์ พร้อมด้วยคณะกรรมการ
สร้างพนในถ้ำพระพุทธรูปได้ยาดัน ได้จัดการสร้าง
พนคอนกรีต และปูอิฐเผาในถ้ำพระพุทธรูปได้ยาดัน
ด้วยเงินทุนของ คณะพุทธบริษัททมนมัสการ
พระพุทธรูปได้ยาดัน และคณะพุทธบริษัทวัดคูหา
ภิมุข ต้นเงิน ๒๓,๗๒๓.๘๐ บาท (สองหมื่นสาม
พันเจ็ดร้อยยี่สิบสามบาทแปดสิบแปดสตางค์)

พ.ศ. ๒๔๕๒

พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างศาลาพัก
ร้อน เล้าคอนกรีต ๑ หลัง ด้วยเงินทุนของ
นายบุญชอบ นางละออง ล้าครินทร์ ต้นเงิน
๑๘,๕๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นเก้าพันห้าร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๒

พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างพระไตร
ปิฎก ฉบับกระทรวงศึกษาธิการ. ในราชูปถัมภ์
๑ ฉบับ ด้วยเงินทุนของคณะพุทธบริษัทวัดคูหา
ภิมุข ต้นเงิน ๒,๗๐๐.๐๐ บาท (หกพันเจ็ดร้อย
บาท)

พ.ศ. ๒๔๕๒ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างกุฏิพุทธ
ไศยารักษ์ ทงบันหย่า มีมุขข้าง ๒ ชั้น แบบ
ถาวร ๓ หลัง ด้วยเงินทุนของพระครูพุทธไศยา
รักษ์ นายตบ นางอม เพชรกล้า คณะพุทธ
บริษัททมนามจัดการพระพุทธรูปไศยารักษ์ และคณะ
พุทธบริษัทวัดคูหาภิมุข ตั้งเงิน ๒๓,๐๐๐.๐๐ บาท
(ต้องหมิ่นตามพันบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๒ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างโต๊ะคอน
กรีต ๕ ตัว เกาอี้ ๔๓ ตัว ม้านั่งคอนกรีต ๓๓
ตัว ด้วยเงินทุนของ ชุนและนางข้างพินธุภักดี
(ข้างและสร้อยทอง วุฒินายากร) ตั้งเงิน
๓๒,๓๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นสองพันหนึ่งร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๒ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างม้านั่งคอน
กรีต ๓๐ ตัว ด้วยเงินทุนของนายเตียง นางจัน
ต.ช. กิตติศักดิ์ แซ่เงา ตั้งเงิน ๓,๐๐๐.๐๐ บาท
(ตามพันบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๒ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างถ้ำมัจฉา

๑ ด้วยเงินทุนของพระวัน ชมมวโรได้ พร้อม
ด้วยคณะพุทธบริษัท เงิน ๑๑,๒๐๐.๐๐ บาท
(หนึ่งหมื่นหนึ่งพันสองร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๓ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการซ่อมและทำดี
องค์พระพุทธรูปได้ยาดัน ด้วยเงินทุนของนายพัฒน์
หยวน แซ่หัน และ นางฮวด สุกจิตร์ เงิน
๕,๐๐๐.๐๐ บาท (ห้าพันบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๓ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการซ่อมและทำดี
องค์พระนั่งในถ้ำพระพุทธรูปได้ยาดัน ด้วยเงินทุน
ของ พระครูพุทธไศยารักษ์ นางอิมใจ บำรุง
หนูใหม่ และคณะพุทธบริษัทวัดกุหาภิมุข เงิน
๕,๓๐๐.๐๐ บาท (ห้าพันสามร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๓ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างธรรมาสัน
ลงทอง ๑ ธรรมาสัน ด้วยเงินทุนของ นายแสง
รักวงษ์ เงิน ๓,๖๕๐.๐๐ บาท (หนึ่งพันหก
ร้อยห้าสิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๓ พระครูพุทธไคยารักษ์ ได้จัดการสร้างพระพุทธรูปทองแดงปิดทอง ๑ องค์ ด้วยเงินทุนของ นายนิวัช นางแม่ ดิทธิพันธ์ ดันเงิน ๒,๘๐๐.๐๐ บาท (สองพันแปดร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๔ พระครูพุทธไคยารักษ์ ได้จัดการสร้างธรรมาถ์นึ่งทอง ๑ ธรรมาถ์นึ่ง ด้วยเงินทุนของ นางจูนางย่น แซ่โก้ย ดันเงิน ๑,๓๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งพันสามร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๔ พระครูพุทธไคยารักษ์ ได้จัดการสร้างพระพุทธรูปทองแดงปิดทอง ๑ องค์ ด้วยเงินทุนของ นางชม บัณฑิตดา ดันเงิน ๒,๖๕๐.๐๐ บาท (สองพันหกกร้อยห้าสิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๔ พระครูพุทธไคยารักษ์ ได้จัดการสร้างราวเทียนทองแดงปิดทอง ๑ ราว และชั้นน้ำพระพุทธรูปมนต์ทองแดงรมดำ ๑ ชั้น ด้วยเงินทุนของพระครูพุทธไคยารักษ์ ดันเงิน ๒,๓๐๐.๐๐ บาท (สองพันสามร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๔ พระครูพุทธไศยารักษ์ พร้อมด้วยคณะกรรมการ
การร่างถนนวัดคูหาภิมุข ได้จัดการซ่อมถนน
ลงหินลูกรัง และขยายตວถนนเข้าวัดคูหาภิมุข
ด้วยเงินทุนของ นายทอง นางฉวน ทองแก้ว
จำนวนเงิน ๒๔,๕๒๐.๐๐ บาท เงินสมทบทุนของ
คณะพุทธบริษัทที่มา นมัสการ พระพุทธไศยาสัน
และ คณะพุทธบริษัทวัดคูหาภิมุข จำนวนเงิน
๘๘,๕๖๒.๐๐ บาท รวมเงินทั้งสิ้น ๑๑๒,๘๘๒.๐๐
บาท (หนึ่งแสนหนึ่งหมื่นสองพันแปดร้อยแปด
สิบสองบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๔ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างโต๊ะหมู่
ตงพระพุทธรูปบนศาลาการเปรียญ ๑ ชุด ด้วย
เงินทุนของคณะพุทธบริษัทวัดคูหาภิมุข ต้นเงิน
๕,๐๐๐.๐๐ บาท (ห้าพันบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๔ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างพระพุทธรูป
ทองแดงปิดทอง ๑ องค์ ด้วยเงินทุนของ
นายบุญชอบ นางละออง ฉ่ำกรินทร์ พร้อม
ด้วยญาติ ต้นเงิน ๖,๓๐๐.๐๐ บาท (หกพันสาม

ร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๔

พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างประตูด
ดี ทางเขาตาพระพุทธไศยารักษ์ ด้วยเงินทุนของ
นายพมณห์หยวน แซ่หน และ นางฮวด ผู้จัด
ตั้งเงิน ๕,๓๒๐.๐๐ บาท (ห้าพันสามร้อยยี่สิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๔

พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดสร้างประตูเหล็กกว้าง
ทางออกจากตาพระพุทธไศยารักษ์ ๓ ประตู ด้วย
เงินทุนของ นายเหล็กกว้าง แซ่หน ตั้งเงิน
๘,๗๐๐.๐๐ บาท (แปดพันเจ็ดร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๔

พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการซื้อที่ดินทางทิศ
ตะวันตกของวัดกฎหมาย เพื่อย้ายเขตวัดให้
เหมาะสม เนื้อที่ ๗ ไร่ ๒ งาน ๓๐ ตารางวา
ด้วยเงินทุนของพระครูพุทธไศยารักษ์ และคณะ
พุทธบริษัทวัดกฎหมาย ตั้งเงิน ๓๕,๐๐๐.๐๐ บาท
(หนึ่งหมื่นห้าพันบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๕

พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างราวเทียน

ทองแดงปิดทอง ๓ ชุด ด้วยเงินทุนของ นาย
 หลุยเซียว นางชวนเอ็ง วัชรกุล ดันเงิน
 ๓,๕๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งพันห้าร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๙๕ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการทำดีหอรระฆัง
 (๓ หอ) ด้วยเงินทุนของ นางเนียม กุดนรงค์
 ดันเงิน ๑,๐๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งพันบาท)

พ.ศ. ๒๔๙๕ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างเครื่องตัด
 หญ้า ๑ เครื่อง ด้วยเงินทุนของ นายปรีชา
 รัตนกุล ดันเงิน ๕๐๐.๐๐ บาท (ห้าร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๙๕ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างตู้หนังสือ
 ๑ ตู้ ด้วยเงินทุนของ นางจุ๋ แซ่ฮ่อง ดันเงิน
 ๑,๐๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งพันบาท)

พ.ศ. ๒๔๙๕ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดกรทำดีศาลาการ
 เปரியญ ๑ หลัง ด้วยเงินทุนของ นางสุรีย์
 วัฒนานิก และ นางอรุณงค์ เดชะกุล ดันเงิน
 ๓๕,๔๓๐.๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นห้าพันสี่ร้อยยี่สิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๙๕ พระครูพุทธไคยารักษ์ ได้จัดการสร้างพระพุทธรูปทองแดงปิดทอง ๑ องค์ ด้วยเงินทุนของ
(นายบันโฮ นางเหียง ต้นเงิน ๕,๒๐๐.๐๐ บาท
(ห้าพันสองร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๙๕ พระครูพุทธไคยารักษ์ ได้จัดการสร้างกุฏิถาวร ๒ ชั้น ทรงบันหย้า แบบถาวร ๑ หลัง
(นายบันโฮ นางเหียง ต้นเงิน ๕,๒๐๐.๐๐ บาท เงินสมทบทุนของ นายฉันท
นางยุพิน กุศลรงค์ จำนวนเงิน ๓,๐๐๐.๐๐ บาท
เงินสมทบทุนของ คณะนายแสง รักวงษ์ จำนวนเงิน ๓๕,๐๐๐.๐๐ บาท เงินสมทบทุนของ
นายบุญเพ่ง นางชวน อังตกุล จำนวนเงิน ๓,๐๒๐.๐๐ บาท เงินสมทบทุนของ นางเนียม
กุศลรงค์ จำนวนเงิน ๓,๐๐๐.๐๐ บาท เงินสมทบทุนของ นายตบ นางอิม เพ็ชรกล้า จำนวนเงิน ๓,๐๐๐.๐๐ บาท
เงินสมทบทุนของ คณะพุทธบริษัท ๕๓,๓๘๓.๕๐ บาท รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๘๒,๓๑๖.๕๐ บาท (แปดหมื่นสองพันหนึ่งร้อยสิบหกบาทสี่สิบสองสตางค์)

พ.ศ. ๒๔๕๕ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างโต๊ะครู ๓
ชุด ด้วยเงินทุนของหลวงอนุภักดีประชาภิมุข จ้าง
นวนเงิน ๓๕๐.๐๐ บาท (สามร้อยห้าสิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๕ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างพระพุทธรูป
ทองเหลืองปิดทองไว้ที่ศาลาการเปรียญ ๓ องค์
ด้วยเงินทุนของขุนและนางชำนาญเวชดาร์ จ้าง
เงิน ๓,๕๐๐.๐๐ บาท (สามพันห้าร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๕ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างตู้หนังสือ
๑ ตู้ ด้วยเงินทุนของคณะพุทธบริษัททมนามมัตถ์-
การพระพุทธไศยาดน จ้างนวนเงิน ๑,๐๐๐.๐๐ บาท
(หนึ่งพันบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๕ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างโต๊ะครู ๓
ชุด ด้วยเงินทุนของคณะพุทธบริษัทวัดคูหาภิมุข
จำนวนเงิน ๕๕๐.๐๐ บาท (ห้าร้อยห้าสิบบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๕ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างพระพุทธรูป
ชินราชชุด ๑ องค์ เป็นเงินทุนของคณะพุทธ-

บริษัทวัดคูหาภิมุข จำนวนเงิน ๒,๐๐๐.๐๐ บาท
(สองพันบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๕ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างพระพุทธรูป
ได้ยาสันองค์เล็ก ๑ องค์ ไว้ในถ้ำ ด้วยเงินทุน
ของ คณะพุทธบริษัทที่มานมัสการพระพุทธรูปได้-
ยาสัน จำนวนเงิน ๒,๗๓๕.๐๐ บาท (สองพัน
เจ็ดร้อยสามสิบห้าบาท)

พ.ศ. ๒๔๕๕ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการเครื่องไฟฟ้า
ขนาด ๑๕ กิโลวัตต์ เพื่อบริการแก่พระพุทธรูปได้-
ยาสัน และเพื่อความสะอาดแก่ภิกษุสามเณรผู้
ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ใช้เงินของคณะ
พุทธบริษัทที่มานมัสการพระพุทธรูปได้ยาสัน และ
พุทธบริษัทผู้มีจิตศรัทธา จำนวนเงิน ๓๓๕,๐๐๐.๐๐
บาทเศษ (หนึ่งแสนหนึ่งหมื่นห้าพันบาทเศษ)

พ.ศ. ๒๔๕๖ พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างพระ
พุทธรูปทองเหลืองขัดเงา ๑ องค์ ด้วยเงินทุน
ของ นายธรรมดั้น นางสุรีย์ จิตมณานิกร นาย

ฉนิย นางตุรางค์ เตชะกุล นายสุธรรม นาง
 ดวน พงษ์พานิช นายสุริย นางรัตนา พงษ์พา
 นิช พ.ต.ต. ถิ่น นางแอ่งน้อย สอาดภรรค
 นายสุทัศน์ นายยุพิน พงษ์พานิช จำนวนเงิน
 ๓๐,๐๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาท)

พ.ศ. ๒๔๙๖

พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างรอกแม่
 แรง ๑ เครื่อง ด้วยเงินทุนของคณะพุทธบริษัท
 วัดกุหาภิมุข จำนวนเงิน ๑,๘๐๐.๐๐ บาท (หนึ่ง
 พันแปดร้อยบาท)

พ.ศ. ๒๔๙๖

พระครูพุทธไศยารักษ์ ได้จัดการสร้างพระ
 ประทานแบบพระพุทธรูปชินราช ๑ องค์ ขนาดหน้า
 ตก ๕๕ นิ้ว ๕๐ นิ้ว ๔๕ นิ้ว ใต้
 วัดกุหาภิมุข ใต้ วัดสุนทรประชา ใต้
 วัดคงคามนิมิต ด้วยเงินทุนของคณะผู้มัจฉา
 จำนวนเงิน ๗๕,๐๐๐.๐๐ บาท (เจ็ดหมื่นห้าพันบาท)

คณะกรรมการจัดการซ่อมถนน

ลงหินลูกรัง ทางเข้าวัดคูหาภิมุข ตำบลหน้าถ้ำ อำเภอเมืองยะลา

พระครูพุทธไศยารักษ์	ประธานจัดการ
หลวงอนุทูตประชากิจ	กรรมการ
นายยกวงษ์ พงษ์พานิช	กรรมการ
นายตบ เพ็ชรกล้า	กรรมการ
นายอัมพร ไชยนาพงษ์	กรรมการ
นายเชี่ยม แซ่เอียบ	กรรมการ
นายจันเม้ง แซ่ปุย	กรรมการ
นายบุญชอบ ดำกรินทร์	กรรมการ
นายถัมฤทธิ พันธ์มณี	กรรมการ
นายเลี่ยม คูหามุข	กรรมการ
นายคิด เพ็ชรกล้า	กรรมการ

รายชื่อผู้มอบมอทนาช่อมถน

ดงทินตุกรัง ทางเข้าวัดกุหาภิมุข ตำบลหน้าถ้ำ อำเภอเมืองยะลา พ.ศ. ๒๔๕๔

๑. นายทอง นางดวน ทองแก้ว	๒๔,๔๒๐.๐๐ บาท
๒. คณะอนุโมทนาวันตรุษจีน ๒๔๕๓	๓๓,๕๐๔.๕๐ บาท
๓. คณะอนุโมทนาวันตรุษจีน ๒๔๕๔	๓๘,๓๔๕.๕๐ บาท
๔. นายเซ่งฟั่น แซ่ดี	๓,๓๕๐.๐๐ บาท
๕. นายหลดกวาง แซ่ฮั่น	๓,๓๕๐.๐๐ บาท
๖. นางฮวด โมทยลรี	๓,๐๕๐.๐๐ บาท
๗. คณะนายด้ช บุนนถด์ด	๗๐๐.๐๐ บาท
๘. บริษัทผลด	๖๐๐.๐๐ บาท
๙. นรายนยนตร (เลียง จันทรพย์)	๕๐๐.๐๐ บาท
๑๐. นางชุ่นเซียม ทองไทย	๕๐๐.๐๐ บาท
๑๑. นายแต่เอง แซ่แต่	๕๐๐.๐๐ บาท

12. นายพุศักดิ์ จันทโรทัย	500.00 บาท
13. นายวิรุทธิ์ นางปราณี จามิกรณ์	500.00 บาท
14. ยห่อ จเพงตอง	310.00 บาท
15. นางชวนเขียน แซ่เห่ง	300.00 บาท
16. นายกมเท่ง แซ่โค้ว	250.00 บาท
17. ยห่อ บन्हตงกษ	200.00 บาท
18. บริษัท บักซ์ไต่ จำกัด	200.00 บาท
19. นายชวง นิโรธ	160.00 บาท
20. นายประพัทธ์ นางอ่ำ บุญเพ็ง	160.00 บาท
21. นายเจริญ อยู่ปัตตานี	150.00 บาท
22. นายเทียบ นางห้วย นวดลัดกุล	150.00 บาท
23. นายปานแก้ว นางเกดอน บัวแก้ว	125.00 บาท
24. เจ้าอธิการอ่อน จันทสุวณฺโณ	120.00 บาท
25. คณะนายถ้าย ตั้งชวชัย	110.00 บาท
26. นายถ้าย บณย	100.00 บาท
27. นายพัดหย้วน แซ่ฮั่น	100.00 บาท
28. ป. เทพหัดดิน ณ อุษยา	100.00 บาท
29. นายเซ่งปย แซ่เห่ง	100.00 บาท
30. นายจายังเตยง	100.00 บาท
31. ยห่อ ย้งชอง	100.00 บาท

32. นายจ่มม่น แซ่จ้ง	100.00 บาท
33. ตำชาบริษัทเตยงเอเยะ	100.00 บาท
34. นางเลากน แซ่เล้า	100.00 บาท
35. นายหลกฮ้อน	100.00 บาท
36. ตำชาบริษัทไต้ตอง	100.00 บาท
37. นายออยหลิม แซ่ต่น	100.00 บาท
38. นางละอองนวล ณ ล่งชดา	100.00 บาท
39. นางทนุพตติ มณนิยม	100.00 บาท
40. นายต้งพด	100.00 บาท
41. นางจุเตยง จงรักษ์	100.00 บาท
42. นายแพทย์ใหญ่ คุณะกิลก	100.00 บาท
43. นายนาว นางเนียน คีตปรักมี	100.00 บาท
44. นายคิต นางเคตา เพ็ชรกิตา	100.00 บาท
45. นางเบ้งเฮียก เย็นใจ	100.00 บาท
46. นายอรณ นางเหียง ไชยจรัส	100.00 บาท
47. นายเตยม นางคตง คูหามุข	100.00 บาท
48. นายประดัตถิ นางบุญมา	100.00 บาท
49. นายเชิญ มีดัมบุรณ	100.00 บาท
50. นายตบ นางอิม เพ็ชรกิตา	100.00 บาท
51. นางพุดติ ลูกอินทร์	100.00 บาท

52. นางบุญกม ยะรัง	100.00 บาท
53. นายฮวดชื่น แซ่ตัน	100.00 บาท
54. (อักษรจีนไม่ชัดเจน)	100.00 บาท
55. นายฮ่อฮวด แซ่ซิม	100.00 บาท
56. นายยกถิ่น แซ่จ้ง	100.00 บาท
57. นายปรีชา หงษ์ดัดดี	100.00 บาท
58. นายฮ่อเพ่ง แซ่เห่ง	100.00 บาท
59. นายแก้ว นางเลี่ยม เพ็ชรภักดี	100.00 บาท
60. นายไต่ พันเซ่ง	100.00 บาท
61. นายไต่ บัญ	100.00 บาท
62. คณะนางเอียด อินทรทิพย์	100.00 บาท
63. ผู้นุ้มนมทนาดากวาน 229 ราย	4,278.00 บาท
64. ผู้นุ้มนมทนาปลัดก้อย	39,724.00 บาท

รวมเงิน 111,957.09 บาท

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์
175-176 ถนนเพชรเกษม ทต.ใหญ่
(รับออกแบบ หับล็อก)